



**PROFESSIONELE BACHELOR IN HET ONDERWIJS  
SECUNDAIR ONDERWIJS**

# Afstudeerproject

---

## Rouwproces in de klas

PROMOTOR  
MURIEL TRIO  
OPVOEDKUNDE / LEERLINGBEGELEIDING

USHA GAETHOFS  
NEDERLANDS / PROJECT ALGEMENE VAKKEN  
ACADEMIEJAAR 2013-2014





**PROFESSIONELE BACHELOR IN HET ONDERWIJS  
SECUNDAIR ONDERWIJS**

**Afstudeerproject**  

---

**Rouwproces in de klas**

PROMOTOR  
MURIEL TRIO  
OPVOEDKUNDE /LEERLINGBEGELEIDING

USHA GAETHOFS  
NEDERLANDS/ PROJECT ALGEMENE VAKKEN  
ACADEMIEJAAR 2013-2014

## **Voorwoord**

Een situatie waarmee wij allemaal te maken krijgen is het verliezen van een dierbare. Het is een moeilijke periode waar iedereen doorheen moet om terug de zon achter de regen te kunnen zien. Aangezien dit een breed onderwerp is, heb ik mij verdiept in 'rouwprocessen in de klas'. Vertrekkend vanuit de tak leerlingbegeleiding wilde ik graag een ondersteuning bieden voor naar leerlingen in rouw. Mijn eindwerk probeert zich zo goed mogelijk te richten naar de leerkrachten die leerlingen in zo'n periode ondersteunen. Om dit eindwerk te realiseren bedank ik in eerste plaats mijn promotor mentor 'Muriel Trio'. Dankzij haar mocht ik dit onderwerp uitwerken en toelichten. Ze heeft mij voortdurend met raad en daad bijgestaan en keek met zorgend oog naar het project. Vervolgens wil ik ook graag Gwendoline Rodiers en Evan Van Briel extra in de kijker zetten, aangezien zij mij steeds met raad en daad bijstonden tijdens het maken en het herlezen van het werk. Daarnaast verdienen ook Peter Verheyen, Sarah Hajo en Kim Stevens een welverdiende bedankt, om mij te helpen bij het uitvoering en afwerking van dit afstudeerproject. Daarbuiten wil ik nog iemand in het bijzonder bedanken namelijk Bonnie. Zij nam de taak van het maken van de rouwzakjes op zich. Dit eindwerk is hopelijk het begin van een extra steunpunt voor leerkrachten. Ik wens u veel leesgenot.

## Inhoudsopgave

1	Inleiding.....	6
2	Het rouwproces .....	7
2.1	Betekenis .....	7
2.2	Rouwarbeid.....	7
2.2.1	De vier rouwtaken .....	9
2.2.2	De Pendel .....	11
2.3	Voorbereid en onvoorbereid rouwen .....	13
2.4	Rouwen bij mannen en vrouwen .....	14
2.5	Rouwen op verschillende leeftijden .....	16
2.6	Rouwen en cultuur .....	17
2.6.1	De katholieke uitvaart.....	17
2.6.2	De burgerlijke uitvaart .....	18
2.6.3	De protestantse uitvaart .....	18
2.6.4	Islamitische visie op de dood.....	18
3	Rouwen op school.....	19
3.1	Rouwen in het secundair onderwijs.....	21
3.2	De individuele leerling .....	21
3.3	De klas.....	23
3.4	De school .....	24
3.5	Sociale kaart .....	28
4	Rouwkoffer – ‘De V-Box’ .....	28
5	Besluit.....	30
6	Bronnen .....	31
7	Bijlagen .....	32
7.1	Manu Keirse .....	32
7.2	Eigen ervaring lezing: Gudrun Bongaerts. ....	33
7.3	De enquête .....	33

## 1 Inleiding

Rouwen,  
een rouwproces,  
een rouwproces in de klas.

Een thema dat te vaak onbesproken blijft en meer aandacht zou moeten krijgen.

Ik ben Usha Gaethofs en ben tweeëntwintig jaar. Ik was zestien toen ik mijn vader onverwachts verloor. Op mijn achttiende overleed ook mijn mama na een hevige strijd tegen haar ziekte ‘*Pulmonale Hypertensie*’. Twee jaar lang wist ik dat mijn mama niet lang meer te leven had, maar toch kwam de dag dat ze stierf nog steeds hard aan.

Familie en vrienden stonden klaar voor mij. Door iedereen werd ik goed opgevangen en met liefde en warmte onthaald. Ook in de klas werd er met veel aandacht en empathie stilgestaan bij wat er allemaal gebeurd was. Zowel de leerkrachten, directie als leerlingen hielpen mij doorheen dit proces op school. Het gevoel ‘*niet alleen te zijn*’, was aangenaam. Toch ben ik ook op wat hindernissen gebotst. Leerkrachten en leerlingen gaan anders reageren en willen je ‘*sparen*’. Je voelt je anders en vaak bekeken. Leerlingen die wel en sommigen die niet naar de begrafenis mochten komen. Wie beslist zoiets in hun plaats?

Ik wil met mijn eindwerk graag een extra ondersteuning bieden aan leerkrachten die geconfronteerd worden met een rouwende leerling op school. Wie begeleidt leerkrachten in hun rol als begeleider? Hoe kunnen leerkrachten hun taken verdelen? Wat doe je met de andere leerlingen van de klas? Welke aansluitende materialen zijn beschikbaar? Wat zeg je als leerkracht op zo’n momenten enzovoort. Toch is het ook erg belangrijk en misschien wel het belangrijkste dat de nadruk ligt op een ‘*persoonlijk rouwproces*’. Iedereen gaat anders om met de dood en rouwt op een andere manier. Met mijn eindwerk wil ik leerkrachten tips en hulpmiddelen aanreiken. Het zijn immers vaak kleine dingen die iets groots kunnen betekenen voor de rouwende persoon.

## 2 Het rouwproces

Wanneer mensen iemand verliezen die belangrijk was voor hen, verandert er iets in hun leven. De wereld ziet er opeens heel anders uit. De ervaring die men meemaakt is schokkend en vaak van lange duur. Bij het rouwen proberen mensen zich aan te passen aan de totaal nieuwe situatie. Alles wat eerst relevant was in het leven, lijkt nu even weg te zijn.

### 2.1 Betekenis

In het boek: ‘Mijn troostende ik’ van Riet Fiddelaers-Jaspers, vinden we enkele mooie definities met elk zijn kern van waarheid in.

*‘Rouw kunnen we zien als het totaal van gevoelens, gedachten en gedragingen dat ontstaat ten gevolge van het voor altijd missen van iets wat of iemand die dierbaar is. Dat kan een persoon zijn, maar ook een huis, een lichaamsdeel, een baan, een dier of bepaalde wens.’*

*‘Bij rouw leert de rouwende enerzijds een gevecht om de pijn en het verdriet boven te komen. In het begin is er de pijn en wordt hij er volledig door in beslag genomen. Na verloop van tijd verandert het pijn zijn in pijn hebben. Anderzijds worstelt iemand die rouwt om zijn leven weer op de rails te krijgen.’*

*‘Iemand die rouwt verliest ook een stukje van zichzelf. Het is een Ik-verlies. Rouwen heeft tot doel dat de jongere zichzelf kan hervinden.’*

*‘Rouw kan men ook zien als het interpreteren en opnieuw en interpreteren van de wereld en van de relaties met belangrijke andere mensen. Rouw is zowel een denkproces als emotioneel proces en het vindt plaats in een omgeving waarvan ook degene die dood is deel uitmaakt. Het is een doorgaande ervaring die de rouwende jongeren voor de rest van zijn leven op verschillende manieren raakt. Eroverheen komen is niet de juiste formulering; de jongere verandert onherroepelijk door de ervaring. Een deel van die verandering is een gewijzigde, maar blijvende relatie met de overledene.’*

Ook ik heb een rouwproces doorstaan. Na de dood van mijn ouders heb ook ik een eigen visie op rouwen die als volgt luidt:

*‘Rouwen is het afgeven van geliefde, dieren of dingen die je nauw aan het hart liggen. Het is omgaan met ongekende emoties en situaties. Je leven verandert in een oogopslag. Je ziet alles anders en wil terug naar het verleden. Je slaapt slecht en het functioneren in het dagelijks leven verloopt moeizaam. Je hebt vele vragen, maar krijgt er tijdelijk geen of nooit een echt antwoord op. Na verloop van tijd, pik je héél langzaam de draad weer op. Je accepteert wat gebeurd is. Je moet doorgaan met het leven. Toch gaat er geen dag voorbij dat je niet aan de overleden persoon hebt gedacht, maar je hebt het een plaats gegeven. Soms huil je, soms lach je om wat geweest is en haal je de mooiste herinneringen op. Je leven gaat door.’*

### 2.2 Rouwarbeid

Rouwarbeid is een werkwoord. Wanneer je een persoon, een dier of je werk verliest, kan dit een zeer zware last zijn. De ‘zware arbeid’ die je moet verrichten werkt zich uit op je lichaam en geest. Het is een enorm moeilijk proces waar je doorheen moet. Het is een individueel proces! Dit wordt duidelijk weergegeven door M. Keirse klinisch psycholoog en expert in rouwverwerking. Hij spreekt over de vingerafdruk van verdriet. ...

*De vingerafdruk is zorgvuldig en nadenkend uitgekozen. Een vingerafdruk ziet er op het eerste gezicht vaak hetzelfde uit, maar bekijk het gedetailleerd en dan blijkt dat iedere vingerafdruk uniek is. Zo is ook het rouwproces. De tranen ziet iedereen, maar wat er vanbinnen bij iemand afspeelt is altijd anders, want het gaat ook altijd over iets of iemand anders. Een mama is voor de ene dochter een lieve vrouw die altijd zacht was en eerlijk. Voor de andere zus is de mama een vriendelijke vrouw, die vaak onterecht straffen uitdeelde, omdat kleine zus jonger was.*

In dit kader komen eerst de rouwtaken aan bod en vervolgens de integratie van deze taken in een pendelbeweging.

De heer Keirse, geeft een opmerkelijk verhaal over drie bomen, als metafoor voor rouwende mensen.



Gisteren was ik in het bos.  
Opzoek naar drie bomen, drie bomen die ik gekend had.  
Alle drie de bomen waren een mooie grote tak verloren.  
De missende tak was goed zichtbaar bij iedere boom.

De eerste boom was gaan rouwen om zijn verlies en zei ieder voorjaar als de zon hem uitnodigde te groeien: ‘dat kan ik helaas niet, ik ben te zwak zonder mijn ene mooie tak!’

De tweede boom was enorm geschrokken van de pijn en had besloten om het verlies gewoon te vergeten. Hij sprak er niet over met de zon, met niemand.

De derde boom was ook geschrokken van de pijn en het verlies.

De boom had gerouwd om het verlies.

Ieder jaar kwam de voorjaarszon en vroeg: ‘mag ik jouw verwarmen en mag ik jou laten uitgroeien tot een grote boom?’

Het nam enkele jaren in beslag voor de boom toestemde.

Op een zekere dag in het voorjaar was het zover. De boom gaf toestemming aan de zon en ieder jaar gaf de zon energie aan de boom. De boom wilde de wond niet vervangen door een nieuwe tak, maar laten helen en laten dichtgroeien ergens in hem. De derde boom groeide en groeide.

Na zoveel jaren, kwam ik terug op de plek van de drie bomen of beter gezegd twee.

De eerste boom was klein gebleven. De plaats van de wond was nog duidelijk te zien.

De tweede boom was te zwak, een voorjaarsstorm deed hem omwaaien. Ik zag hem liggen en achter zijn verwilderde takken en bladeren zag ik de wond.

Bij de derde boom kon ik mijn ogen niet geloven!

Hij was uitgroeid tot een prachtige, sterke boom. Zijn wond was mooi dichtgegroeid door de hulp van de zon. De boom leefde en genoot van de natuur rondom hem.

Dit verhaal deelt mee dat openstaan voor verlies en verdriet immens belangrijk is. Dat rouwen helemaal op zichzelf niet helpt. Het doen vergeten en het doen verdwijnen is geen oplossing.

*Laat je omringen door mensen die je na aan het hart liggen. Geef je verdriet een plaats en neem alle tijd die jij nodig hebt om te rouwen.*



## 2.2.1 De vier rouwtaken



Rouwen betekent dat je een aantal taken moet volbrengen. De manier waarop een persoon deze taken doorloopt is verschillend. Er kunnen geen tijdslimieten geplaatst worden. Manu Keirse spreekt wel over vier taken van rouwarbeid. Mevrouw Gudrun Bongaerts, schrijfster van het boek 'Merel en ik', bespreekt in haar lezing de vijf taken die Kübler-Ross hanteert. Bij onderstaande bespreking van de vier rouwtaken worden de overeenkomsten en verschillen aangegeven.

### Taak 1: onder ogen zien van de werkelijkheid

Wanneer we iemand verliezen, heeft dit een enorme impact op ons eigen leven. Mensen die buitenaf staan, willen de persoon in kwestie vaak 'beschermen'. Dat doen ze met de beste wil van de wereld. Helaas is het beschermen in de zin van afschermen van de realiteit niet correct. Zie volgend voorbeeld:

*Mevrouw.... zit thuis te wachten aan tafel. Ze wacht tot haar man thuis komt van werken. Opeens krijgt ze telefoon van de politie. Ze melden haar het verschrikkelijke nieuws dat haar man betrokken is geraakt bij een auto-ongeluk en dat hij het niet gehaald heeft. Het ongeval is in de buurt van haar huis gebeurd en ze snelt er naartoe. De man van de politie steekt zijn hand uit en houdt haar op een afstand van haar man. Hij zegt: 'Beste, onthoud je man zoals hij vroeger was. Koester die herinneringen, maar het is beter om je man zo niet te zien.' De vrouw deed met pijn in het hart wat de man zei. Ze zag haar man weggedragen worden met een wit laken over zich heen.*

*Wat de politie wilde doen, was haar beschermen van een man die volledig verminkt was. Wat de politie niet gedaan heeft, is haar met de directe dood laten confronteren. De vrouw kan rouwen en heeft herinneringen over haar man vroeger, maar de vrouw kan niet rouwen over de echtelijke dood van de man."*

Het is als buitenstaanders, en dus ook voor naaste personen, erg belangrijk dat de overleden persoon 'levendig' wordt gehouden. Dit doe je door de persoon erover te laten praten en herinneringen op te halen. Het is niet alleen voor de naasten, maar ook voor de persoon zelf erg belangrijk om zich open te stellen en het toe te laten om erover te praten. Eenzaam verdriet is nog moeilijker om dragen. Ook bij kinderen en jongeren is het belangrijk een luisterend oor te bieden, correcte en eerlijke antwoorden te geven op vragen, warmte en genegenheid te bieden en herinneringen levendig te bewaren.

De rouwende kan soms de overleden persoon nog echt zien. Dit kan omdat de persoon bewust en onbewust heel de dag (en nacht) aan hem/haar denkt. Na een tijd en door de (onbewuste) concentratie lijkt het of de overledene weer echt aanwezig is. De rouwende gelooft dat de dode echt te zien is en wil hem zelfs aanraken. Als naaste is het van groot belang om de rouwende duidelijk te maken dat dit maar een waanbeeld is. De persoon die dood is, komt nooit meer terug. Dit moet duidelijk gemaakt worden, zeker ook bij kleine kinderen. Deze eerste taak vinden we ook terug bij Kübler-Rosse onder stadium 1, de ontkenning.

### Taak 2: het ervaren van pijn van het verlies.

Een rouwproces is pijnlijk en uitputtend. Door de pijn die je ervaart, ga je je vaak afreageren op je naasten. Dit kan ook in de klas voorkomen. Als leerkracht sta je hierbuiten en begrijp je vaak de agressie van de leerling niet. Je ziet de leerling een aantal uren, maar daarna ben je weer bezig met je eigen problemen en leven. Dat is ook zo bij familieleden of kennissen. Een week of misschien een maand na de dood van die ene persoon, gaat het leven voor veel mensen weer gewoon door. Ze kunnen de woede en frustraties die de rouwende op hen uiten niet begrijpen. Behalve pijn heeft de persoon ook vaak last van schuldgevoelens.

*Manu Keirse: "De busramp in Zwitserland die ons allen aantrof was een immens zware gebeurtenis. Na de ramp zijn er ouders in therapie gegaan. Één van de ouders zei het volgende: 'had ik mijn...niet laten gaan, dan was...nu nog bij ons. We hebben onze zoon moesten pushen om mee te gaan, omdat hij nog nooit zo lang van huis was weggeweest.*

*De ouders van het meisje voelden zich zo schuldig, ze hadden hun dochter meegestuurd, terwijl ze nog een beetje ziek was en nog maar net hersteld was van een griep.'*

*Manu Keirse: "Je mag je best schuldig voelen. Het gevoel dat ze schuld hebben is een deel van hun verwerkingen en het plaatsen van hun verdriet. Maar er moet duidelijk gemaakt worden dat ze geen schuld treft."*

Schuldgevoelens gaan hand in hand met liefde. De overledene zijn/haar naam wordt vaak uitgesproken. Het verliezen van de persoon is vaak intens, omdat er héél veel gevoelens aan gekoppeld zijn. De persoon zou zijn leven geven om de overledene terug te brengen.

Deze taak is herkenbaar bij Kübler-Ross als stadium 2 en 3. Het marchanderen in het tweede stadium betekent het piekeren en het onnodig vragen stellen zoals 'wat als?' Men zoekt uitvluchten of praat zichzelf schuldgevoelens aan, hierdoor gaat de persoon zich moe voelen. In stadium 3 herkennen we de woede doordat de waarheid begint door te dringen.

Kübler-ross spreekt over de depressie, ook gezien als stadium vier. Het is een belangrijke fase die vooraf gaat aan de aanvaarding. Een depressie is een periode waarin de rouwende in het 'reine' moet komen met zichzelf. Dit gaat gepaard met hevig emoties. De persoon wil zich afsluiten van de wereld. Een depressie is bij iedereen verschillend. Manu Keirse vult deze fase eerder aan bij fase twee en drie. Het dragen van de pijn en het proberen aanvaarden van de dood. Gudrun zegt dat een depressie nieuwe inzichten geeft en dat de persoon zichzelf beter leert kennen, op een andere manier.

Ze sprak de volgende woorden uit die waar en herkenbaar zijn:

'Rouwen is als een diepe kuil, terugkrabbelen heeft geen zin, durf naar beneden te vallen.'

### Taak 3: aanpassen aan de wereld zonder die persoon.

Het helpt om de naam van de overledene te blijven uitspreken. *Zie volgend voorbeeld van M.K.:*

*Een koppel dat een goede vriendengroep heeft, gaat ieder jaar met de vijf andere koppels en kinderen op weekend. Dit jaar is het anders. Het koppel is hun dochter van 22 jaar verloren aan een ziekte. Ze besluiten toch mee te gaan, aangezien ze de andere koppels al jaren kennen en een echte band hebben. In héél het weekend is geen één keer gevraagd naar hun dochter of hoe het met de ouders gaat. De ouders voelden zich zo slecht en uitgesloten dat dit een enorme tegenslag was voor hen. Zelf durfden ze er niet over te beginnen, omdat het voor hen*

*een moeilijke stap was. Ze hadden wel gehoopt dat iemand anders, iemand van hun beste vrienden, hen op weg zou helpen hierover te praten.*

Uit dit voorbeeld blijkt dat de naam verzwegen wordt. De mensen doen dit, omdat ze denken dat ze hier goed aan doen. Ze willen de rouwendenden, geen pijn doen. Dit is een curiale fout die mensen maken! De naam vermelden van de overledene is erg relevant! De persoon blijft op deze manier levendig gehouden. Het punt dat de mensen rondom hem/haar de overledene niet vergeten zijn, doet goed. Als rouwende wil je dat niemand die persoon vergeet. Je wilt de persoon levendig houden.

De naam uitspreken, werkt drempelverlagend, het verdriet kan gedeeld worden. Praten om zich aan te passen aan een wereld zonder de overledene, is essentieel. Het terug integreren in het leven, gaat vaak erg moeizaam. De druk om er weer bij te horen, om te presteren is zwaar. **Tijd** is hier het sleutelwoord. Hoe meer tijd de rouwende zichzelf geeft en krijgt van zijn/haar omgeving, hoe beter de verzoening met de realiteit zal zijn.

#### Taak 4: opnieuw leren genieten van het leven en houden van mensen.

Deze vierde taak is erg moeilijk en brengt in eerste instantie schuldgevoelens met zich mee. Vaak zeggen mensen ‘vergeet het niet, maar laat het los en neem er afstand van. Ga verder met je leven en neem de draad op. Het is nu al negen maanden geleden. Je moet nu verder, anders ben je niet goed bezig.’

Maar een rouwproces doormaken betekent niet vergeten en loslaten. Verwerken is het anders leren omgaan en leven met het gemis. Niet loslaten maar stevig vasthouden en dicht bij je dragen op de manier die jij wil. Dat kan door een foto op zak te hebben of een kettinkje te dragen of door gewoon aan de persoon te denken wanneer jij dat wil. Rouwverlies is van onbepaalde duur. Het een plaats geven in je leven kan je vergelijken met een schaduw, bijvoorbeeld je eigen schaduw. Die is er niet echt, maar toch zie je die soms, links, rechts, achter of voor je en dat vaak onverwachts. Je speelt soms met de schaduw, dus geeft het aandacht, maar soms negeer je het gewoon, omdat het zo uitkomt. Zo is dat ook bij iemand die iemand verliest.

De laatste fase die door Kübler –Ross omschreven wordt is de aanvaarding. Het belangrijkste wat Gudrun over dit stadium zei was: ‘om de dood de aanvaarden heb je moed nodig. Veel moed.’

In de volgende paragraaf bekijken we de vier taken vanuit een pendel. De taken volgen elkaar niet gewoon op maar vertonen een pendelbeweging die het persoonlijke ritme van de rouwende weergeeft.

### 2.2.2 De Pendel<sup>1</sup>



Wanneer een persoon overlijdt, blijven de nabestaanden met heel wat vragen achter. De nabestaanden gaan over in een proces waarbij verschillende aspecten gebeuren. Er kan eigenlijk niet gesproken worden over verschillende fases die

heyen Peter

elkaar opvolgen, maar van diverse punten die herkenbaar terugkomen bij een rouwproces. Zo krijgen volgende aspecten: het overlijden, ontkennen, toegeven, vragen stellen, accepteren en doorgaan een plaats in 'de pendel'. Wanneer we aan een pendel denken, denken we automatisch aan de beweging die ze maakt. Ze zwaait eerst goed stevig van links naar rechts, en naarmate de duur neemt de pendelbeweging geleidelijk aan af. Dit gebeurt ook bij een rouwproces. We zijn dan de pendel die in beweging is. Sommige pendels krijgen een stevige zwaai en zwaaien lang van links naar rechts. Anderen zwaaien minder hard en hebben een korte duur van bewegen. Als links de kant is van de overledene en rechts de kant van het doorgaan en accepteren, heeft de stilstaande pendel terug haar rust gevonden en zich terug geïntegreerd in het leven.

*Fiona kreeg het schokkende nieuws te horen dat haar vader betrokken is geraakt in een auto-ongeval. Wanneer ze aankomt in het ziekenhuis, blijkt dat haar vader is overleden. Fiona krijgt een enorme schok te verwerken. Deze schok is de hevige zwaai die men geeft aan de pendel. Fiona is vol ongeloof en kan het nieuws nauwelijks vatten. Ze wordt heen en ween geslingerd en de pendel zwaait telkens hard naar links. Hier bevindt zich vaak de ontkenning en het niet kunnen geloven van de realiteit. Ook het gemis van de persoon vindt plaats aan deze kant.*

*Er komt heel wat op het meisje af. Vragen van familie, vrienden en kennissen, ze duwen als het ware tegen de pendel en stimuleren de beweging. Niet alleen Fiona zorgt dus voor de beweging, ook haar buitenwereld kan hiervoor zorgen. De dagen van het regelen van de begrafenis en de dag zelf zorgen voor extra emoties en aanvaringen met de realiteit. De dagen nadien is het aan Fiona en haar familie om heel rustig en op eigen tempo het leven weer op de rails te krijgen. De pendel gaat meer en meer naar rechts. Ze gaat terug naar school en beseft 's avonds dat ze heeft staan lachen op de speelplaats met haar vrienden. Is dit wel normaal, kan dit wel? Vraagt ze zich misschien af, hier gaat ze onbewust nadenken over haar gedrag en over haar schuldgevoelens. Waar beweegt de pendel nu juist? Tijdens het plezier op de speelplaats gaf haar buitenwereld een duw naar de rechterkant. Ze kon even het verdriet en gemis achter zich laten. Het schuldgevoel duwt haar naar links, deze impuls geeft ze zichzelf. De pendel wordt dus zowel bestuurd door Fiona zelf als door haar naasten.*

Een half jaar later doet Fiona het goed op school en behaalt ze goede punten. De pendel beweegt rustig en vooral naar rechts. Toch is er vandaag een dag waar ze weer duidelijk te maken krijgt met het verlies van haar vader. Hij was vandaag jarig. Deze situatie geeft de pendel weer even een krachtige duw naar links. Dit is niet te voorkomen en kan op ieder moment gebeuren. Een droom van haar vader maakt haar huilend wakker. Getroost door haar mama, komt het allemaal weer goed en kan ze weer genieten van de dag, zonder zich al te slecht te voelen. De beweging helt weer even naar links, maar gaat geleidelijk aan terug naar rechts.

Uiteindelijk staat de pendel weer stil. Er is evenwicht tussen links en rechts. Het gemis aan de ene kant en het doorgaan aan de andere kant. Door onverwachte en soms verwachte impulsen gaat de pendel weer in beweging, het is aan de persoon zelf om het ritme aan te geven. Dit voorbeeld dient om de pendelbeweging duidelijk weer te geven. De situatie van Fiona en hoe zij met haar verdriet omgaat is enorm verschillend van het rouwproces van iemand anders. De

pendel staat dus voor het ritme in een persoonlijk rouwproces. Iedereen heeft zijn eigen pendel, zijn eigen ritme.

### 2.3 Voorbereid en onvoorbereid rouwen

Bij een sterfgeval kan je twee situaties onderscheiden van elkaar: onverwacht overlijden en verwacht overlijden. Bij een onverwacht overlijden worden de naasten onmiddellijk en zonder waarschuwing geconfronteerd met de dood. Denk maar aan een auto-ongeluk, een letaal hersen- of hartinfarct, een dodelijk werkongeval enzovoort. Het zijn situaties waarop je je als persoon totaal niet kan voorbereiden en waarbij op een korte tijd je leven op zijn kop staat.

Bij een verwacht overlijden is er vaak sprake van palliatieve zorg of een terminale ziekte. Ook kan er sprake zijn van euthanasie. De aard van het overlijden speelt een rol in het verwerkingsproces. Wanneer een school op de hoogte is van de situatie kan zij hier ook beter op inspelen.

*Jana is vijftien jaar. Ze heeft geen broers en één stiefzus. Haar moeder is hertrouwd. Om de week gaat ze naar haar vader die alleen woont op een klein appartementje op het platteland. Hij gaat iedere dag vroeg werken met de fiets, maar is ook iedere avond rond vijf uur thuis. Het is een week voor Kerstmis en Jana is thuis van school. Wanneer het vijf uur is, verwacht Jana haar vader. De bel gaat en met verbazing staan haar moeder en stiefvader voor de deur. Ze vragen haar te gaan zitten en vertellen haar het verschrikkelijke nieuws. 'Je vader is juist aangereden door een vrachtwagen, hij had hem te laat gezien en alle hulp kwam te laat', zei de mama. Jana zegt geen woord en probeert de woorden van haar moeder tot haar door te laten dringen. Een kwartiertje later zijn ze in het ziekenhuis en ziet ze haar vader liggen. Dan beseft ze pas echt dat hij dood is en barst in tranen uit. Ze had een goede band met haar vader en is nu een tweede thuis kwijt. Op school proberen ze hun gebruikelijke procedure van een overlijden toe te passen.*

*Brent is zeventien en heeft geen broers of zussen. Hij woont met zijn papa in de stad. Zijn moeder is overleden in het kraambed. Aangezien zijn papa hard moet werken, wordt hij van kleinsafaan mee opgevoed door oma. Ze heeft als het ware de moederrol overgenomen. Brent en oma hebben een erg hechte band. Oma heeft al lange tijd borstkanker. Ze heeft een operatie achter de rug, maar deze was mislukt. Zijn oma ligt al een tijdje op de palliatieve zorg. De school is hiervan op de hoogte. Brent mag soms iets vroeger door van school, om voldoende tijd bij oma door te brengen. Ook zijn klastitularis en klas sturen soms een kaartje als steun naar Brents oma. Hij heeft de steun nodig en weet dat oma achteruit gaat. Twee dagen later is oma overleden. De dag dat oma sterft, is toch een beetje onverwachts, maar toch was Brent hier een beetje op voorbereid. Zijn school kreeg een telefoontje van het palliatieve-centrum, aangezien de school ervan op de hoogte was, dat zijn oma niet lang meer te leven had. Hij werd uit de klas gehaald en is in alle sereniteit afscheid gaan nemen van zijn tweede moeder. Hij is de school erg dankbaar voor de hulp en de steun. Brent heeft het zwaar, maar kan rekenen op zijn vrienden en familie. Ook de leerkracht(en) nodigen hem uit tot een gesprek als hij dat zelf aangeeft.*

*De school vangt de leerling zeer goed op en bereidt zich samen met Brent goed voor op het overlijden door bijvoorbeeld in contact te blijven met de palliatieve zorg. In de situatie van*

*Jana is het altijd moeilijk om goed te doen. Vaak is de thuissituatie niet zo breed uitgelegd als bij iemand die in een gelijkaardige situatie als Brent verzeild is geraakt. De school kan best een basisprocedure hebben als het gaat over het 'overlijden van'. Afhankelijk van meerdere situaties kan de school iets extra's doen. Voor zowel Jana als Brent is deze situatie toch onverwachts. Een overlijden blijft onvoorspelbaar. Toch kon Brent al meer ruimte maken voor het onderwerp en er meer bij stilstaan, terwijl de vader van Jana uit haar leven weggerukt is. Probeer dus als school en als leerkrachten mee te leven met je leerling en probeer in situaties, zoals die van Brent, aandacht te geven door eens te vragen naar de oma of door ruimte te creëren om erover te praten tijdens een middagspeeltijd bijvoorbeeld. In het geval van Jana is het ook noodzakelijk om deze handeling zeker na het overlijden te doen. De begeleiding voor leerlingen op school is essentieel om terug in de schoolse routine te komen.*

In het voorgaande werd het algemeen rouwproces besproken. In onderstaand deel wordt er ingegaan op specifieke verschillen in een rouwproces, verschillen tussen man en vrouw, leeftijd en cultuur.

## 2.4 Rouwen bij mannen en vrouwen

Biologisch gezien is er geen verschil tussen man en vrouw als het gaat over verdriet en rouw. Het is de opvoeding die aan de basis ligt van de verschillen in rouwen en verdriet. De rol die kinderen van kleins af aan meekrijgen is erg doorslaggevend tijdens een periode van verlies en verdriet. Dit wordt geïllustreerd in de voorbeelden van Wim en Mina:



***Wim** was twee jaar. Hij woont in een liefdevol gezin. Zijn mama is huismoeder en werkt halftijds. Zijn vader is boekhouder. Als hij rond kroop en zich stootte tegen de kast dan was vader er als eerste bij om hem op te pakken. Hij zei dan: 'Wimmeke toch, je bent een grote jongen, veeg die tranen maar gauw weg. Het kind verstaat nog niet wat er gezegd wordt, maar dit zijn de eerste emoties die eigenlijk verborgen worden bij het jongetje zonder er zelf echt beseft van te hebben.*

*Wim is elf jaar geworden. Hij is buiten aan het fietsen. Hij is wat wild en glijdt onderuit. Hij strompelt al huilend naar mama toe. Ze sust hem. Papa komt ook aangelopen en zegt: 'Wim je bent toch een grote jongen, niet huilen, terug die fiets op. Laat zien dat je een stoere kerel bent.'*

*Wim probeert zo snel mogelijk zijn tranen weg te vegen en kruipt terug op zijn fiets.*

*Vader roept: 'Je bent een dappere held Wim, je wordt net zo sterk en cool als je papa!'*

Wat heeft Wim op deze jonge leeftijd al geleerd? Hij leert dat huilen niet echt 'aanvaard' wordt. Wie stoer wil zijn, moet sterk wezen en moet doorgaan. Hij neemt aan wat papa zegt, omdat hij zijn papa niet wil teleurstellen in de rol die hij gekregen heeft van flinke zoon, maar toch zal hij zich niet verzetten tegen de warmte en genegenheid van mama.

*Toen **Mina** drie was, stierf haar klein vogeltje Piep. Mina hilde veel en vader en moeder troostten haar. Ze namen haar vast en zeiden tegen haar: 'Huil maar meisje, laat die traantjes maar vloeien.'*

---

*Mina, de vier jaar jongere zus van Wim, is nu zeven. Ze heeft veel verdriet om oma. Oma is vorige week gestorven. Mina huilt en vertelt vaak over oma aan de keukentafel. Ze stelt veel vragen. Haar broertje Wim antwoordt soms nors: 'Zwijg toch over oma. Veeg die tranen weg, wees een stoere zus.' De ouders antwoorden hem dan kort terug: 'Laat Mina wenen, je gevoelens opkroppen heeft geen zin. Erover praten helpt. Wim je bent haar grote broer, wees lief voor haar.'*

*Wim kan soms niet volgen. Moeder ziet hij vaak huilen, maar papa nooit. Toch zijn de gesprekken aan tafel soms verwarrend. Zus wordt getroost, hij is de grote broer die niet huilt, want dan is hij niet stoer.*

Kinderen krijgen al vroeg een rol opgelegd. Ze leren door te zien en te horen. Ieder kind heeft warmte en genegenheid nodig. Jongens krijgen in het algemeen een heel andere opvoedingsrol mee dan meisjes. Meisjes worden liever en zachter opgevoed. Wanneer ze pijn hebben of huilen wordt dit veel meer toegestaan. Jongens daarentegen worden harder opgevoed. Het 'imago' is belangrijk en moet aan de normen voldoen. Stoer zijn, geen tranen, niet praten over gevoelens. Mannen hebben onderling vaak een groffer taalgebruik en moeten zich cool opstellen. Praten over emoties is vaak haast taboe en 'not done'. Het troosten van hun vriendin of vrouw komt over als beschermd en als 'de held', 'de prins' die zijn rol goed vervuld. Vrouwen praten juist meer over gevoelens. Ze kijken meer naar films met emoties en laten die dan ook de vrije loop, iets wat veel mannen niet begrijpen.

Het komt er dus op neer dat rouwen en verlies bij iedereen anders is verschillend ervaren wordt. Het verschil tussen beide seksen is geen wezenlijk verschil, maar komt door het verschillend rollenpatroon. Deze rollenpatronen zijn door de jaren heen verward geraakt in een vicieuze cirkel die moeilijk of waarschijnlijk nooit verbroken zal worden.

## 2.5 Rouwen op verschillende leeftijden



Kinderen, jongeren, volwassenen en bejaarden zitten elk in een andere levensfase en ontwikkeling. Dit heeft invloed op de beleving van de dood en het rouwproces. Uiteraard is dit proces individueel verschillend maar er zijn een aantal algemene kenmerken te onderscheiden.

Manu Keirse pleit ervoor dat kinderen onmiddellijk betrokken worden bij een rouwproces, ongeacht de leeftijd of situatie. Verliest het kind zijn klein konijntje na tien jaar, of verliest het kind zijn opa? Ieder moment waar verdriet en rouw opgerakeld wordt, is een moment dat niet in de doofpot thuis hoort. “Praat met je kind, laat het kind vertellen. Laat het zijn emoties uiten”. ‘Alles wat leeft, gaat dood.’ Hard maar realistisch. Hoe jonger kinderen zijn hoe meer kneedbaar ze zijn. Het eenzaam verwerken en plaatsens van verdriet, is iets waar je een kind mee opzadelt als je het niet genoeg betrek bij verlies van...” Hieronder worden de verschillen tussen de leeftijdscategorieën overlopen.

Kinderen<sup>2</sup> rouwen op een erg andere manier dan volwassenen. Zo rouwen kinderen van drie tot zes eerder op een speelse en verhalende manier. Hiermee wordt bedoeld dat kinderen wel beseffen en voelen dat hun omgeving verandert en dat ze weten dat er iemand niet meer is. Hun besef is nog niet zo groot. De relatie met de persoon die overleden is, is vaak nog niet heel hecht. Door vragen te stellen aan de ouders, kleuterbegeleiders/begeleidsters of vriendjes proberen ze hun situatie te begrijpen. Ouders en leerkrachten lezen vaak voor uit speciale themaboeken rond de dood. De kinderen zijn nog volop in ontwikkeling en afhankelijk van hun omgeving.

Kinderen van deze leeftijd gaan vaak sneller over het verlies heen dan deze tussen zeven en twaalf jaar. Hun besef is veel groter en ze hebben al een veel hechtere band opgebouwd met de persoon in kwestie. Ze stellen veel vragen en hebben meer aandacht nodig. Wanneer ze afgeleid zijn, tijdens spelen, terwijl ze met hun hobby bezig zijn, als ze eten, enzovoort, denken ze veel minder, of zelfs niet, aan de persoon. Wanneer het kind niets aan het doen is of gaat slapen, komen de emoties vaak meer naar voor. Het verwerken neemt toch wel een langere tijd in beslag.

De doelgroep die ik benader zijn twaalf tot achttien jaar. Deze jongeren komen in de puberteit en bevinden zich in een spiraal van verschillende emoties en gevoelens. Leerlingen krijgen een nieuwe kijk op het leven en willen ‘gaan leven’. Dat alles heeft een grote impact op hun bestaan. Ze veranderen zowel innerlijk als uiterlijk. Wanneer ze dan te maken krijgen met het overlijden van iemand die hen dierbaar is, is dit een grote brok om te verwerken.

De jongere heeft meestal een goede en hechte band opgebouwd met de persoon die gestorven is. Het relativiseringsvermogen is zeer verschillend. De ene zal er makkelijker mee om kunnen

<sup>2</sup> <http://rouwverwerking.webs.com/rouwverwerking.htm>



gaan dan de andere. Ook het verliezen van een huisdier kan bij hen een groot verdriet teweeg brengen.

Jongeren zoeken vaak steun bij elkaar en mensen die ze heel goed kennen. Sommigen praten er uitgebreid over, anderen houden het liever intiem en onder een geselecteerd groepje familie en vrienden. De schoolperiode is zwaar en ook thuis moet alles op een rijtje gezet worden.

Afhankelijk van wie er sterft, wordt de begrafenis en alles daarrond door de familie geregeld en opgevangen. Wanneer we spreken over een zeer nauwe band tussen het kind en de overledene, dan wordt het kind meer en intenser betrokken. Vragen als: Welke liedjes moeten er gespeeld worden? Wat wil je dat je mama aandoet in de kist? Enzovoort. Het zijn zware en vaak ongekende vragen die gesteld worden. Het kind moet deze vragen in zijn hoofd kunnen beantwoorden, maar vaak is dit toch te intens om te dragen.

De jongeren zullen na een hele tijd van rouw terug de draad beginnen oppikken. Sommigen gaan eerst door een diep dal, anderen hebben het dagelijks ritme weer snel gevonden.

Volwassenen voelen het verdriet sterker aan. Ze ontvluchten even de realiteit en storten zich vaak op het werk.

Hoe ouder je wordt, hoe meer je te maken krijgt met dit soort lastige situaties. Je leert relativeren en kan na verloop van tijd het verlies plaatsen. Dit geldt niet voor alle volwassenen, sommigen vragen of krijgen hulp en bijstand. Een psycholoog of rouwkring waarin ze hun verhaal kwijt kunnen, kan eventueel hulp bieden. Mensen die omgaan met rouwenden worden (waarschijnlijk) zelf geconfronteerd met het eigen, al dan niet verwerkte, verdriet. Op die manier kan het voor een leerkracht soms moeilijker of juist makkelijker zijn om een rouwende leerling op te vangen.

## **2.6 Rouwen en cultuur**

In elke cultuur krijgen mensen te maken met verlies, en iedereen reageert daar anders op. Buiten de individuele verschillen in rouwverwerking zijn er bepaalde rituelen en gewoonten die cultureel en/of religieus geïnspireerd zijn. Aangezien we leven in een multiculturele wereld en er een grote diversiteit in de scholen aanwezig is, is kennis en openheid belangrijk voor een leerkracht.

### **2.6.1 De katholieke uitvaart**

Deze begrafenis valt voor ons onder de 'gekende' wijze van uitvaart. Een christen die sterft, wordt begraven in een kist of wordt gecremeerd. Tegenwoordig wordt veel meer voor crematie gekozen. Er wordt voor de overledene een misviering of ook wel eucharistieviering gehouden. Dit gebeurt in de, door de familie gekozen, kerk. In zo'n mis kan een koor liederen zingen of kan er gekozen worden voor persoonlijke liedjes die de overleden persoon graag hoorde. Een kerkdienst gaat sowieso gepaard met enkele kerkelijke rituelen, bijvoorbeeld het uitdelen van de hostie. De priester leest enkele generieke teksten voor. De uitvaartdienst wordt mee begeleid door enkele gebedsleiders. Vaak wordt er voor de dag van de begrafenis een avondwake gehouden. Dit is om de mensen die op de dag van de begrafenis moeten werken of onmogelijk aanwezig kunnen zijn, een kans te bieden om een laatste groet uit te brengen. Opmerkelijk is dat de



overledene zowel gesloten als met open kist getoond kan worden aan nabestaanden. In sommige gevallen heeft de overleden persoon voor zijn dood zijn wens om open of gesloten opgebaard te liggen uitgesproken. De familie kan hierover beslissen, doch in sommige gevallen is de persoon zo ernstig gewond of verminkt dat de kist gesloten moet worden. De begrafenis zelf wordt gevolgd door een koffietafel. Hier wordt nagepraat over de dag en worden herinneringen opgehaald.

### 2.6.2 De burgerlijke uitvaart

Deze uitvaart wordt de laatste jaren meer en meer gekozen. Veel uitvaartondernemers investeren in een eigen aula, waar ze de rouwplechtigheid kunnen laten doorlaten. Het verschil met een kerkelijke uitvaart, is dat persoonlijke inbreng nog belangrijker is. Rouwenden kunnen de eigen rituelen kiezen. Waar bij een Eucharistieviering de priester de volgorde, deels de teksten en liederen bepaalt, kan hier het afscheid veel persoonlijker gemaakt worden met persoonlijke teksten en liedjes. De uitvaartplechtigheid bij een burgerlijke uitvaart kan op andere plaatsen gehouden worden. De rouwende kan de locatie kiezen of ze kunnen de gewenste locatie van de overledene kiezen. Dit kan zijn in het huis van...of in de tuin, speciale tent enzovoort. De begrafenisondernemer probeert zo goed mogelijk aan de wensen te voldoen.

### 2.6.3 De protestantse uitvaart

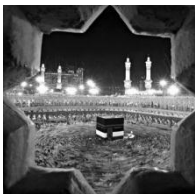
Bij een protestantse uitvaart zijn er weinig rituelen. Zij geloven dat Jezus de doden bij zich neemt. Een stervend persoon wordt vaak ondersteund door gebeden. De kerkdienst is een dienst die wekelijks wordt voorgedragen, maar dan een beetje aangepast wordt aan de overledene. Zijn of haar naam wordt dan meermaals vermeld. De persoon wordt intens teruggebracht naar God. Protestanten laten hun overledenen meestal begraven en hebben de gewoonte om de kist in de grafkuil te laten zakken. Bij het begraven worden enkele religieuze en persoonlijke teksten uitgesproken. Crematie gebeurt veel minder, maar is zéér langzaam in opmars.



### 2.6.4 Islamitische visie op de dood

De Moslims hebben een sterk en vast geloof in 'Allah'. Hij is de enige God. Volgens hen bestaat er geen andere god dan God met een hoofdletter die staat voor Allah (Wat God betekent in het Arabisch.). Opvallend is dat God geen geslacht heeft. Het is noch mannelijk noch vrouwelijk. Het leven van moslims staat in teken van een mogelijke ontmoeting met hun God.

#### De begrafenisplechtigheid



Voor Moslims moet een begrafenis snel plaatsvinden. Dat wil zeggen liefst voor zonsondergang van de dag nadat de dood is ingetreden. Ook hier komen verschillende rituelen aan bod. Zo wordt de kist omringd door mensen, de dragers van de kist moeten stevig doorwandelen, om sneller bij de hemelse sferen te zijn. Opvallend aan de ceremonie is dat vrouwen niet

<sup>3</sup> <http://users.telenet.be/myprojects/peace/Allah.html> (uitleg over Allah)

deelnemen. De overledene wordt in een diepe kuil begraven. Eerst worden de voeten in de grafkuil gelaten en daarna de rest van het lichaam. Het lichaam wordt op zijn rechterzijde gelegd, richting Mekka. Belangrijk hierbij is dat de doeken rond het hoofd weggenomen worden zodat de linkerhelft in aanraking komen met de aarde. Vervolgens werpen de gelovigen een handvol aarde in het graf op de steen die het lichaam afschermt. Dan wordt het graf terug toegedekt.

Moslims mogen hun graven niet openen en hun lijken opgraven. In België mag een graf maximaal vijftig jaar blijven. Het is ook moeilijk om het lijk richting Mekka te leggen. Daarom begraven ze hun overleden vaak in hun geboorteland. Repatriëring komt dus vaak voor.

Condoleren gebeurt bij voorkeur op de begraafplaats of, indien men niet aanwezig kan zijn, zo snel mogelijk daarna.

De rouwpartner heeft een periode van vier maanden en tien dagen. Men kleedt zich zo onopvallend mogelijk, geen parfum en juwelen. Gedurende die periode koken familieleden en vrienden of burens van de getroffen familie.

Vereren doen ze door te verwijzen naar hun God. Een vorm van smeekbeden komt ook voor.

Bij de Moslims is er geen specifieke dag of zoals wij dat noemen een 'herdenkingsdag'. De herdenking, net als het besef van de dood en het leven na dat leven, is verweven in elk moment van de dag.

### **3 Rouwen op school**

Een school kan op verschillende manieren betrokken geraken met de dood:

- er kan een leerkracht of leerling van die school sterven;
- er kan een familielid van iemand van het schoolteam sterven;
- er kan een familielid van een leerling sterven.



Aangezien mijn nadruk ligt op de het verliezen van een familielid bij een leerling, zullen mijn uitwerkingen en voorbeelden hierop toegepast worden.

Een school is een instelling waar les gegeven wordt aan leerlingen door vakkundige leerkrachten. Maar 'onderwijzen en lesgeven' in een school omvat veel meer taken dan leerlingen kennis, vaardigheden en attitudes bijbrengen. De school wil leerlingen voorbereiden op het leven in de maatschappij en maakt ontegensprekelijk deel uit van het huidige leven van een jongere. De school kan en zal geconfronteerd worden met de individualiteit van zijn leerlingen. Iedere leerling heeft zijn persoonlijke (thuis-)situatie waar men op school in de mate van het mogelijke rekening mee moet houden, waaronder ook het overlijden van iemand dierbaar. Dit kwam ook tot uiting in de afgenomen enquête: Het verliezen van iemand dierbaar is een onontkoombaar thema in de klas en leerkrachten hebben nood aan ondersteuning bij de begeleiding.

Het is als school van groot belang om daar aandacht aan te besteden en reeds op voorhand na te denken over een handelingsplan. Bijvoorbeeld: De leerkracht houdt de klas bij, het leerlingensecretariaat licht de leerling in of belt eventuele familieleden enzovoort.

Het is eenvoudiger als hier een stappenplan voor is. Het biedt een betere houvast en er kan efficiënter gewerkt worden.

### 3.1 Rouwen in het secundair onderwijs

In het secundair onderwijs krijg je te maken met de ‘adolescentie’. Hier valt de leeftijdscategorie tussen 12 en 18 jaar onder. Het gaat om jongeren, maar toch is het belangrijk om even aan te kaarten dat er nog een verschil is tussen een twaalfjarige, een vijftienjarige en een achttienjarige. Een twaalfjarige, die we nog een kind kunnen noemen, reageert heel anders dan een jongvolwassene van zeventien jaar. We kunnen de leeftijden categoriseren onder 12 tot 13 jaar, 14 tot 15 jaar en 16 tot 19 jaar. In een volgend onderdeel komen de verschillende leeftijden aan bod gekoppeld aan tips voor de leerkracht. Toch past hier de opmerking een leerling steeds te benaderen vanuit zijn persoonlijkheid en persoonlijke ontwikkeling en niet altijd naar leeftijd. Iedereen is anders en heeft zijn eigen groeitempo. In het secundair onderwijs spreken we van verschillende graden en onderwijsvormen: De graden van het onderwijs zijn de volgende:

- eerste graad (12 – 13 jaar),
- tweede graad (14– 15 jaar),
- derde graad ( 16 -18 jaar en ouder).

En derde graad met een zevende jaar beroepssecundair onderwijs. (16 – 18 jaar en ouder)

In de eerste graad spreken we over de A-stroom en de B-stroom. Vanaf de tweede graad spreken we van het Algemeen secundair onderwijs, Technisch secundair onderwijs, Kunst secundair onderwijs. Naast het Beroeps secundair onderwijs bestaat ook het deeltijds onderwijs.

In de A-stroom vind je leerlingen met een getuigschrift basisonderwijs. Degenen die geen getuigschrift van de lagere school hebben, komen terecht in de B-stroom. Het gaat hier dus meestal om leerlingen met een leerachterstand of leerlingen die minder geschikt zijn voor theoretisch onderwijs. Dit geef ik even mee, omdat het belangrijk is hier rekening mee te houden tijdens een periode van rouw.

### 3.2 De individuele leerling

#### 12 tot 13 jaar



Hier eindigt het kind zijn lagere school en gaat het naar het middelbaar. Een grote stap in het onbekende. Men komt in contact met nieuwe vakken, meerdere klassen, leerkrachten en veel nieuwe mensen die hetzelfde avontuur tegemoet gaan. De jongste leerlingen van het middelbaar moeten veel meer verwachtingen inlossen en krijgen een groter takenpakket voorgeschoteld. Stel je dan eens voor dat de leerling van twaalf jaar ook nog eens een grote klap in zijn dagelijks en persoonlijk leven moet incasseren. Het overlijden van iemand dierbaar, wat veel verdriet met zich meebrengt, aan de ene kant en de schooldruk aan de andere kant. Een grote opdracht die moeilijk te vervullen is. Als leerkracht moet je hier erg goed rekening mee houden. Jonge kinderen, wat ze eigenlijk nog steeds zijn, kunnen erg wisselvallig en voor volwassenen soms ‘onvoorspelbaar’ reageren. De leerling kan soms vrolijk zijn op de speelplaats en zich

PROMOTOR

MURIEL TRIO

OPVOEDKUNDE /LEERLINGBEGELEIDING

USHA GAETHOFS

NEDERLANDS/ PROJECT ALGEMENE VAKKEN

ACADEMIEJAAR 2013-2014

amuseren met zijn medeleerlingen, maar een uurtje daarna stil en teruggetrokken zijn. Het kind heeft nood aan een vertrouwde en veilige omgeving. Maak de leerling duidelijk dat hij/zij alle tijd krijgt om te rouwen. Heeft het kind tijdens de lessen even nood aan rust, geef hem/haar dan het gevoel dat het ook effectief kan. Het leerlingensecretariaat of CLB kan perfect tijdens de lessen het kind opvangen, zodat de lessen gewoon kunnen doorgaan. Hou er rekening mee dat de leerling de grotere hoeveelheid leerstof nog niet gewoon is en tijdens zo'n periode veel mist. Probeer via inhaallessen en het kopiëren van gemiste leerstof de zwaarte van de leerstof te verminderen. Het kind is al oud genoeg om zelf aan te geven wat hij/zij aankan en wat niet. Let wel op dat je de leerling niet het gevoel geeft dat leren niet meer relevant is. Zorg er als leerkracht voor dat je de leerling op school weer op de goede rails krijgt. Het is niet de bedoeling dat het kind niks meer gaat doen en geen inspanningen meer gaat leveren. Probeer dit op een evenwichtige manier te doen. Creëer een ruimte waarin men emoties de vrije loop kan laten gaan, maar die naarmate de tijd verstrijkt, weer overgaat in een schoolse sfeer. Moedig de leerling zeker aan en bied steun waar mogelijk. Praat ook eens voor of na de les (eventueel in de rij) kort met het kind, geef aan dat je interesse toont en dat hij/zij bij jou terecht kan.

### **14 tot 16 jaar**

De leerling wordt ouder en raakt vertrouwd met het schoolste ritme. In dit stadium speelt er zich veel af in hun eigen leefwereld. Ze krijgen interesse in het andere geslacht, hun lichaam verandert met zienderogen en ze zijn op zoek naar zichzelf. Hij/zij gaat grenzen aftasten. Het kind leert nog meer wat waarden en normen leren aanvaarden en respecteren. Het is in een klas niet altijd even gemakkelijk om zichzelf te ontplooiën. Leerlingen gaan zich met elkaar en met hun 'idolen' vergelijken. Ze nemen vaak een andere persoonlijkheid aan om 'in' te zijn. Er worden groepjes gevormd en er wordt onderling beoordeeld. Buiten het accepteren van de eigen identiteit worden ook de schoolse opdrachten complexer en groter. Er wordt veel meer zelfstandigheid gevraagd en er moeten meer verwachtingen ingelost worden. Sommigen zullen hier aan voldoen, anderen zullen het er moeilijk mee hebben. De ingesteldheid van de jongere is ook erg afhankelijk van de thuissituatie. Heb je motiverende en actieve ouders, die achter hun kind staan, maar ook hun rechten en plichten nakomen en toezien dat hun kind goede punten haalt en zich goed voelt, dan zal het kind zich makkelijker door deze puberjaren voortbewegen. Positieve stimulans is nodig van jongs af aan. Pubers hebben regelmaat en structuur nodig. Ook in de puberteit kunnen zich situaties voordoen die niet te voorzien zijn. Een puber in rouw kan twee kanten op. De leerling kan zich erg openstellen en veel aandacht vragen van zijn/haar omstaanders. De jongere laat zijn emoties duidelijk zien, maar kan deze door de ouderdom wel al beter plaatsen. Anderzijds kan de leerling zich ook volledig afsluiten van alles en iedereen. De leerling wil alleen zijn en heeft enorm veel tijd nodig. Praten en het tonen van emoties in het openbaar zijn voor hem/haar taboe. Zoals eerder vermeld zijn pubers op zoek naar de eigen identiteit, waarbij emoties van teleurstelling, verwarring, verdriet en boosheid (meer) aan bod komen. Probeer je als leerkracht zelf terug in te leven in het hoofd van, wat we allemaal zijn geweest, een puber. Ook hier mogen de emoties van de jongere even de bovenhand krijgen en mag het schoolse gebeuren even afzakken. Probeer hier ook de leerling terug, stap voor stap, een leerling te laten zijn.

### **16 tot 18 jaar**

Het kind dat een puber werd, wordt stilaan gevormd tot een jongvolwassen persoon. Er zijn nog steeds puberale grillen aanwezig en (vaak) komen die bij jongens dan pas echt door. Toch wordt de leerling zelfstandiger, zit goed vast in het schoolse ritme, kent de verwachtingen beter en kan ze naar eigen inzet ook inlossen. De puber maakt zich los van de ouders en de leerkrachten en komt meer op voor zichzelf. De eigen identiteit wordt duidelijker en ze weten beter hoe ermee om te gaan.

De conflicten worden intenser en ingewikkelder. De jongere kan meer voor zichzelf en zijn/haar waarden en normen opkomen en weet meer en meer wat hij/zij wil. Daar moet men als leerkracht zeker rekening mee houden. Tijdens een rouwperiode kan ook deze leerling op verschillende manieren reageren. Teruggetrokken of juist heel open, het hangt van persoon tot persoon af. De leerling staat (meestal) sterker in het schoolritme, maar kan het toch moeilijk krijgen wanneer een geliefde deze persoon verlaat. Geef hen het gevoel dat ze hun verhaal kunnen doen op een volwassen en evenwichtige manier. Maak duidelijk dat ook volwassenen kunnen huilen en hun emoties uiten. Jongvolwassenen hebben vaak een stevige vriendenband opgebouwd en vinden dan ook (meestal) meer troost bij hun vrienden en vriendinnen. Ze staan op hetzelfde niveau en begrijpen elkaar veel beter (in hun ogen). Toch slaan ze een helpende hand en/of troostend woord van een volwassene niet af. Ze zien hem/haar vaak als een vertrouwenspersoon met veel levenservaring. Sommigen missen thuis de broodnodige steun en kunnen hun verhaal niet kwijt. Een gesprek tijdens de middagpauze of een afspraak om de deadline van een taak te veranderen kan al veel doen.

### **3.3 De klas**

Als leerkracht sta je voor de grote uitdaging om een klas te begeleiden tijdens een rouwperiode. In het voorgaande werd gewezen op het belang van de individuele aanpak. Iedere leerling, ieder individu, bekijkt en ervaart een verlies anders. Niet alleen de leerling die iemand verloren heeft krijgt het zwaar, ook de leerlingen rondom de persoon moeten ermee leren omgaan. Als leerkracht krijg je hierbij een lastig takenpakket dat vaak niet alleen te dragen is. Uit de enquête bleek dat ongeveer de helft het moeilijk vindt om met een rouwende leerling in de klas om te gaan. Ze gaven voornamelijk aan dat ze niet goed weten wat te zeggen en dat het moeilijk is om met felle emoties om te gaan en dit bespreekbaar te maken in klasverband. Er is wel een openheid aangezien leerkrachten niet aangeven dat dit niet tot hun takenpakket behoort.

Ook al gaat het om een beperkte bevraging, kan ik stellen dat het belangrijk is om iedere leerkracht hier in te ondersteunen en te verrijken met de nodige informatie. De bevroegde leerkrachten geven aan dat ze voornamelijk volgende stappen ondernemen: het condoleren van de leerling, een gesprek aangaan met de leerling en klas of, indien de leerling dit wenst, met de leerling individueel en zo een luisterend oor bieden.

De leerkracht probeert in de klas een klasgesprek te houden. Indien de klas niet wil praten of ze het er moeilijk mee hebben, gaan verschillende leerkrachten over tot het opschrijven van gevoelens en emoties op papier. Vervolgens worden deze, indien gewenst door de leerling, luidop voorgelezen. Uit de resultaten blijkt dat sommige leerkrachten het zelf moeilijk hebben met de situatie en ze vooral de stilte proberen te bewaren. Sommige leerlingen wisten zich geen raad, maar ook de leerkracht kon de leerlingen hier niet op gang helpen. Dit is een

belangrijk punt voor mij om via een werkvorm, die in de rouwkoffer aanwezig zal zijn, een opening te bieden voor gesloten leerlingen of voor diegene die zich geen raad weten bij deze situatie.

Drie leerkrachten vonden het niet vanzelfsprekend dat ze betrokken moeten zijn bij het rouwproces van een leerling in de klas of op school wanneer de band vrij afstandelijk is. Vaak kiest de leerling ook zelf bij wie hij/zij haar emoties uit.

De overige 22 leerkrachten vonden vooral dat het een bespreekbaar onderwerp moet zijn in de klas. Ook al doet er zich geen situatie voor, toch kan het thema zelf aan bod komen. Als leerkracht moet je maturiteit genoeg bezitten om met de eigen emoties en deze van de klas overweg te kunnen. Het lijkt vanzelfsprekend maar dit hangt natuurlijk ook af van je eigen ervaring op dit gebied. Soms kan een emotie zo overweldigend zijn dat het ook voor jou als leerkracht even te veel wordt. Dan is het best dat je even afstand neemt en het iemand anders laat overnemen. Geef duidelijk aan dat je ook maar een mens bent, leerlingen hebben daar (meestal) begrip voor.

Door de opleiding die je genoten hebt als leerkracht, heb je (meestal) een goed inlevingsvermogen. Je bent leerkracht en werkt met mensen. Communicatie en samenwerking zijn dan ook onontbeerlijk. De meesten vonden dit vanzelfsprekend!

Het gepast aandacht geven, is voor sommige onderwijskrachten nog een struikelblok. Hiervoor kan de rouwkoffer een hulpmiddel zijn.

Een klas is een groep waarin elk individu zich naar eigen ontwikkelen ontplooit en groeit. Wat zijn de sterktes en zwaktes? De leerkracht concentreert zich vaak vooral, op wat een leerling kan en hoe hij/zij evolueert op gebied van studeren. Ook de socio-emotionele kant van een leerling is belangrijk. Dit laatste mag en zou veel meer onder de loep genomen moeten worden. Een leerling die iemand verliest die hem/haar nauw aan het hart ligt, krijgt vaak een universele aanpak om getroost te worden, maar ieder individu reageert anders op de dood. De ene leerling wil met rust gelaten worden en bij wijze van spreken in een hoekje kruipen. De andere leerling wil liever omringd worden door mensen en zo snel mogelijk de draad weer oppikken.

Probeer als leerkracht steun te bieden en samen met de klas, voor een bepaalde tijd, het werk van de leerling te verlichten. Probeer een luisterend oor te zijn en geef ruimte indien nodig.

Zeker de eerste twee weken zijn leerlingen zwak en vaak ongezien toch bezig met de gebeurtenis die ook de klas trof. In de rouwkoffer vind je hiervoor goede en bruikbare tips.

Geef de leerling alle tijd. Laat hem/haar terug mee functioneren in de les, maar ook in de school. Maak tijd vrij om een luisterend oor te bieden en geef de leerling zelf de ruimte om zijn/haar verhaal te doen. Je moet als leerkracht niet verplicht een gesprek aangaan met de rouwende, maar je mag gerust laten weten dat je met de persoon meeleeft en er voor hem/haar bent.

### 3.4 De school



Wanneer een leerling op school te maken krijgt met het verlies van iemand dierbaar is het aan de school om ook zijn steentje bij te dragen. Het is belangrijk dat de directeur en zijn/haar schoolteam

USHA GAETHOFS

NEDERLANDS/ PROJECT ALGEMENE VAKKEN

ACADEMIEJAAR 2013-2014



op een efficiënte en gerichte manier hieraan meewerken. Een school is een gemeenschap waarin enorm veel individuen samenwerken aan de toekomst van een nieuwe generatie. In de school vind je zeer uiteenlopende klassen in de verschillende graden en jaren. Een school moet hier rekening mee houden. Een klas vijf ASO wordt anders benaderd dan een klas vijf BSO. Probeer daarom als school een goed netwerk uit te bouwen, zodat je als het ware zowel voor leerlingen als leerkrachten een goede steunpilaar kan bieden.

Een aanpak op schoolniveau is belangrijk. Hier komt tot uiting dat vooral de formaliteiten in orde gebracht worden. De school, directie, leerlingbegeleider, brengt eventuele familie op de hoogte, opent een rouwregister voorziet rouwkaartjes. Afhankelijk van de situatie gaat een leerkracht, of de hele klas, naar de begrafenis. De school, waaronder de directeur, zorgt voor een algemene toespraak waarin de informatie duidelijk en in één keer wordt overgebracht. Zo wordt miscommunicatie vermeden.

Wanneer een leerling te maken krijgt met een sterfgeval, is het belangrijk om meerdere klassen te betrekken. Bijvoorbeeld: wanneer een leerling van vier ASO Latijn-wiskunde zijn moeder verliest, betrek dan niet alleen de klas waarin de leerling les volgt, maar denk ook eens aan de andere klassen waar de leerling vrienden heeft zitten. Vertel als leerkracht kort in de andere klassen wat er gaande is en wat de wensen van de leerling in kwestie zijn. Geef leerlingen een duidelijk beeld mee, zodat uitvergroete verhalen geen kans krijgen. Willen ze uit medeleven toch iets doen voor de persoon en zijn familie, leg dan bijvoorbeeld een rouwregister neer waarin ze hun verdriet of medeleven kunnen neerschrijven. Dit is een impliciete manier om hun rouw te betuigen. Stel het leerlingensecretariaat, de leerlingbegeleiding en eventueel het CLB open voor vragen van de leerlingen. Zo worden de betrokken personen met rust gelaten.

De directeur neemt best contact op met één van de familieleden om te vragen wat de wensen van het kind en de familie zijn. Volgende vragen kunnen bijvoorbeeld aan bod komen: ‘wenst de familie een bloemstuk op de begrafenis?’, ‘Wil de familie dat het schoolpersoneel en de klas aanwezig zijn op de uitvaart?’

De directeur licht via een vergadering of mededelingendienst toe wat er gaat gebeuren en wat de verlangens van de familie zijn. Ook het aanpakken van de klassen wordt hier besproken. Probeer als school op de achtergrond te blijven, maar help de leerling op vlak van huiswerk en toetsen. Tracht verlichting te zoeken en te bieden waar het nodig is. De leerling heeft nu genoeg aan zijn hoofd en moet even de zorgen van goede punten halen en taken op tijd klaar hebben achter zich laten. Probeer de wensen van het kind goed te ondersteunen. Geef het de ruimte om zich terug in het schoolse leven in te werken en geef dit ook mee aan de klassen waarin hij/zij zich bevindt.

Geef als school ook zeker genoeg ruimte aan de andere leerlingen. Vooral de leerlingen die nauw betrokken zijn bij de jongere in kwestie. Degene die het verlies lijdt staat centraal, maar vergeet als school zeker niet degene die er rond staan.

Leerlingen die nauw betrokken zijn, maar in een andere klas zitten, moeten ook het recht hebben om naar de begrafenis te gaan. Vaak wordt dit gezien als het ‘amusement van geen les hebben’, maar wanneer de leerling erg betrokken is en de overleden persoon of familie ervan

---

goed kent, wordt dit gezien als een deel van het rouwproces dat niet mag overgeslagen worden.

Voor al deze problemen, sta je er als leerkracht niet alleen voor. De directie, het leerlingensecretariaat, de leerlingbegeleiding en het CLB kunnen ook veel werk verlichten en leerlingen opvolgen. Je lessen mogen niet voortdurend in het gedrang komen door deze situaties.

**Het leerlingensecretariaat:**

Buiten het grote paperassenwerk en opvolgen van de leerlingen, of ze in orde zijn met het inleveren van hun ziekenbriefjes enzovoort, staan ze ook klaar voor de familie en leerlingen individueel. Ze nemen de tijd om een praatje te slaan met de leerlingen, maar volgen deze ook op in hun persoonlijk leven. Wanneer er zich dan een overlijden voordoet, staat het secretariaat klaar voor de leerling, maar ook voor de taken zoals het doorbellen van een bloemenkrans of de wens van de familie bijvoorbeeld i.p.v. een bloemstuk het geld doneren aan een goed doel. Het zorgen van een rouwkaart, een eventueel rouwhoekje en boek waar de leerlingen hun steunbetuigingen in kunnen neerschrijven. Ze zorgen mede voor de opvang van de klas. In het beste scenario zorgt het leerlingen- secretariaat er ook voor dat de leerling na het voorval goed opgevolgd wordt. Is de leerling veel afwezig? Verandert het gedrag van de leerling opmerkelijk? Is er ruimte om te praten over het verlies? Deze vragen moeten de secretariaatmedewerkers zichzelf stellen om een optimale steun te bieden aan de rouwende leerling. Dit kan uiteraard ook het geval zijn bij een leerkracht.

**Leerlingbegeleiding**

Dit is specifiek voor leerlingen met noden of vragen. Hier zegt het woord het zelf, de leerlingen worden begeleid op basis van hun verhaal en situatie. Leerlingbegeleiding houdt alles nauwkeurig bij en kan zeker een extra steun leveren bij een sterfgeval. Door de bijgevoegde informatie die ze hebben, kan er soms beter en gedetailleerder gehandeld worden. Dit is onontbeerlijk voor het ondersteunen van de leerling.

**Het CLB:**

De Centra voor Leerlingenbegeleiding ondersteunen leerlingen, ouders, leerkrachten en schooldirecties bij het verhogen van het welbevinden van de leerling doorheen de volledige schoolloopbaan. Het CLB werkt samen met de leerling, ouders, leerkrachten en schooldirecties op volgende domeinen:

- het leren en studeren;
- de onderwijsloopbaan;
- de preventieve gezondheidszorg;
- het psychisch en sociaal functioneren.

Het CLB heeft verschillende belangrijke waarden. Eén van de belangrijkste is dat de leerlingen centraal staan. Het CLB werkt met multidisciplinaire teams. Het CLB werkt vraag gestuurd en heeft een beroepsgeheim. Het centrum begeleidt prioritair en intensief leerlingen die leerbedreigd zijn door hun sociale achtergrond en leefsituatie. Een voornaam punt om te weten, naar ouders toe, is dat de dienstverlening gratis is. Hoewel er gerekend kan worden op de hulp van CLB, blijkt uit de enquête dat meer dan de helft van de ondervraagden vindt dat de begeleiding niet overgelaten moet worden aan andere instanties. Alleen in noodgevallen kan er gebruik gemaakt worden van het CLB of LLB.



### 3.5 Sociale kaart

Een sociale kaart bevat een overzicht van alle organisaties, diensten en instanties. De sociale kaart is terug te vinden in de rouwkoffer, in het vak 'algemeen'.

In de enquête luidt vraag tien als volgt: Ik vind dat er een extra scholing moet zijn over rouwprocessen en het opvangen van klassen in deze moeilijke periode en daarna. Drie leerkrachten reageren hier negatief op. Zij vinden een rouwkoffer en ondersteuning van school meer dan voldoende. De rest wil wel graag beter ingelicht worden over dit onderwerp en vindt het de moeite waard om daarvoor op verplaatsing te gaan. Hierbij kan de sociale kaart zeker een versterking zijn.

## 4 Rouwkoffer – 'De V-Box'

Om de leerkracht een handje te helpen, vind ik het een aantrekkelijke en educatieve ervaring om zelf een rouwkoffer te ontwikkelen. In verschillende scholen en instanties zijn er rouwkoffers beschikbaar. Zelf heb ik er ook enkele uitgeleend en van naderbij bekeken. Mijn eerste indruk bij het bestuderen van deze koffers was hun onhandigheid. Het tweede aspect was de nadruk op religie. Vele opdrachten en teksten waren gericht naar het katholieke geloof. Het derde punt wat mij opviel was dat enkele rouwkoffers te weinig structuur hadden. De doelstelling is het praktisch ondersteunen van de leerkracht, de klas en de rouwende leerling. Ik wilde vooral een koffer ontwikkelen die gericht is op het rouwproces en op het individu, los van geloof en godsdienst, bruikbaar voor alle leeftijden, vertrekkende van verschillende invalshoeken en verwerkingsstijlen. Op die manier wordt de koffer ook bruikbaar voor leerlingen uit andere culturen. NEUTRALITEIT is dus mijn eerste kenmerk. De koffer is, zowel voor leerkrachten als voor leerlingen, PRAKTISCH in gebruik. Het derde kenmerk is STRUCTUUR. De inhoud is gerangschikt per kleur. Elke kleur verwijst naar een bepaalde graad. Om aan de verschillende verwerkingsvormen tegemoet te komen vind je in de koffer een waaier aan werkvormen, teksten, boeken, liedjes en gedichten terug. Vandaar dat ik als laatste kenmerk DIVERSITEIT kan toevoegen.

Ik wilde graag een gepersonaliseerde koffer en heb deze dan ook een naam toegekend, namelijk: 'Verwerk-versterk'. Wanneer je een goed en grondig verwerkingsproces doormaakt, op je eigen ritme, dan kom je hier sterker uit. Dat wilde ik extra in de verf zetten door deze titel.

Mijn logo ziet er als volgt uit:



De kleur van het logo is donker blauw. Zwart, toch de kleur van dood en rouw, zou wat cliché zijn. Toch wilde ik een donkere kleur gebruiken voor de ‘donkere periode’ in het leven, maar ik wilde hierin ‘anders’ zijn. Het lichtere van het blauw verwijst ook naar hoop, naar lichtpunten, want na regen komt zonneschijn. De ‘V’ komt hier dubbel in voor, om mijn titel te benadrukken en typerend te maken. Het logo is herkenbaar, kort en krachtig. De rouwkoffer heeft daardoor ook een andere naam gekregen: ‘De V-Box’. Deze naam is herkenbaar, divers van de andere rouwkoffers en gelinkt aan het logo.

Enkele vragen in de enquête waren gericht op de noodzaak van een rouwkoffer. Negentien personen gaven aan dat er te weinig materiaal ontwikkeld is voor het begeleiden van zo’n proces. Dit is voor mij natuurlijk een mooie gelegenheid om een extra steun te bieden. In elke school zou er een rouwkoffer ter beschikking moeten zijn. De antwoorden van vraag acht zijn van cruciaal belang voor het maken van de rouwkoffer. De vraag ging over welke materialen zeker aanwezig moesten zijn in de rouwkoffer.

De volgende materialen werden door de leerkrachten aangeprezen:

- boeken;
- cd’s,
- dvd’s ( films),
- gedichten,
- infobrochures;
- prenten ( afbeeldingen),
- theelichtjes,
- rouwkaartjes,
- briefpapier ( thema-gebonden).

Er werd ook gesuggereerd om met een stappenplan te werken maar dit is vrij moeilijk aangezien iedere situatie anders is. Het idee van een knuffel werd niet weerhouden, omdat een knuffel erg persoonlijk is. Dit kan je eventueel door de leerling of klas zelf laten meenemen. Dit gebeurt ook vaker bij het niveau van kleuter tot eerste middelbaar.

---

## 5 Besluit



Met dit afstudeerproject wil ik leerkrachten een extra steunpaal geven. Met de zelfontworpen V-box, waarin diverse materialen en lijsten in uitgewerkt zijn, is het aan de leerkrachten om hiermee verder te bouwen.

Dit eindwerk was voor mezelf een project dat mij verder geholpen heeft met het verwerken van een groot verlies. Het inlezen, het opnemen van het theoretisch kader en het uitwerken van materialen heeft mij zelf versterkt. Ik hoop dat dit eindwerk ook een steun kan zijn voor anderen.

De V-box is in de eerste plaats gemaakt om leerkrachten te helpen bij het rouwproces van leerlingen. Zij krijgen met dit werk voldoende theoretische achtergrond en praktisch bruikbaar materiaal om mee aan de slag te gaan. Ik hoop dat ik hiermee een beetje bijgedragen heb aan de versterking van leerlingen en leerkrachten op een neutrale, diverse, gestructureerde en praktische manier.

---

## 6 Bronnen

Psycholoog VERHEYEN Peter

Lezing KEIRSE, M. Cultuurcentrum Kunstlaan 5, 3500 Hasselt, woensdag 9 oktober 2013 (19:30- 22.00 u ).

Lezing BONGAERT, G. Stedelijke Bibliotheek Hasselt (Kuringen), Joris van Oostenrijkstraat 55, 3511 Hasselt, zondag 24 november (11:00 tot 12.30 u).

Boeken:

BROECKAERT B. en VANDEN HOVE, I. Grote rituelen in de wereldgodsdiensten  
Uitgeverij Davidsfonds NV. Blijde-Inkomstraat 79-81, 3000 Leuven. 2005. P 9- 159.

KEIRSE, M. Helpen bij het verlies en verdriet. Ee gids voor het gezin en de hulpverlener.  
LANNOO nv, 2003.p 7-273.

STRUYVEN, K. BAETEN, M., KYNDT, E., en SIEREN, E. Groot worden. De ontwikkeling van baby tot adolescent. Handboek voor ( toekomstige) leerkrachten, opvoeders en verzorgers. LANNOO campus. Erasme Ruelensvest 179, B-3001 Leuven (België). 2003. P 11-315.

GENIJN, K. Schooltas vol Verdriet. Leren omgaan met rouw in de klas. ACCO Blijde Inkomststraat 22, 3000 Leuven, België. 2013. P.9-129.

VANDEN ABBEELE, C. Er zijn voor jou. Omgaan met jonge mensen die rouwen.  
LANNOO, 2004.p7-205.

FIDDELAERS – JASPERSF, R. . Mijn troostende ik. Kwetsbaarheid en kracht van rouwende jongeren. Uitgeverij Ten Have, 2004. P9-319

## 7 Bijlagen

Om mijn eindwerk te versterken ben ik naar drie lezingen geweest die betrekking hadden op mijn onderwerp. De lezingen van Manu Keirse en Gudrun Bongaerts licht ik verder toe in onderstaande teksten. De derde lezing vond plaats op de boekenbeurs. Deze ging over een man die zijn moeder zelf liet kiezen om haar leven te beëindigen. We spreken hier dus over euthanasie. Het was een boeiende lezing die mij een andere invalshoek gaf over het verliezen van een dierbare.

### 7.1 Manu Keirse



Woensdag 9 oktober 2013 in het Cultureel Centrum te Hasselt. Om half acht 's avonds vond er een lezing plaats over rouwverwerking en verdriet, geleid door Manu Keirse. Dit was de ideale manier om meer te weten te komen over dit onderwerp.

Voor ik mijn ervaring over de lezing met u deel, noteer ik eerst hoe de lezing is verlopen en wat ik eruit geleerd heb. Soms zullen er zinnen cursief getypt staan. Deze zijn erg belangrijk, ook voor mijn eindwerk.

Meneer Keirse is professor aan de KUL en psycholoog, gespecialiseerd in rouwverwerking en verlies.

#### Hoe het begon:

Manu Keirse gaf als student zijn zomervakantie op om in de achterbuurten van Leuven en Brussel te gaan werken bij de minderbedeelden of 'marginalen'. Hij leerde er een jong meisje kennen. Ze kregen een goede vriendschappelijke verstandhouding. Het meisje belandde in het ziekenhuis. De gelovige familie ging naar Lourdes op bedevaart en ze vroegen Manu of hij haar wilde bezoeken in het ziekenhuis. Hij beloofde dit plechtig. Zo gezegd, zo gedaan. Hij ging haar opzoeken, maar voor hij bij haar kon komen was er een strenge zuster die hem tegenhield. Die vond het erg verdacht dat hij als jonge gast een jong meisje ging opzoeken. Manu Keirse vertelde de zuster dat hij een belofte had gedaan en dat hij van plan was deze ook na te komen. De zuster vroeg hem of hij de oudere, palliatieve mensen in het ziekenhuis eerst een bezoekje wilde brengen. Als hij die afdeling had bezocht, mocht hij naar het meisje toe. Manu Keirse is een man van zijn woord, hij bracht de mensen een bezoekje, sprak met hen en kon na enige tijd toch het meisje bezoeken. Het praten met de mensen die op de palliatieve afdeling lagen had een zeer grote impact op hem en dit is dan ook de reden dat hij begonnen is als psycholoog en dokter. Vervolgens is hij ook les gaan geven aan de KUL. Over zijn ervaringen heeft hij het volgende te zeggen: *'Ik heb veel meer geleerd van mensen zelf. Van hun verhalen en hun direct contact, veel meer dan wat ik geleerd heb op de unief.'*

#### Eigen ervaring lezing Manu Keirse

Zijn woorden en voorbeelden heb ik zo goed mogelijk proberen te vertalen in mijn eigen woorden. Het kan zijn dat de voorbeelden soms iets anders waren in de realiteit.



Ik ging samen met mijn vriend en beste vriendin naar deze lezing. We gingen er al lachend binnen en vroegen ons af waarom er zoveel mensen waren? Zouden sommigen gaan huilen? Manu Keirse begon zijn lezing met het voorlezen van enkele fragmenten uit zijn boeken. Vervolgens legde hij de vier taken grondig uit met veel voorbeelden.

Hij heeft twee uur non-stop gesproken en het leek of we er maar vijf minuten gezeten hadden. Deze man verdient mijn grootste respect. Hij sprak in eerlijke en duidelijke taal. Hij wist waar hij over sprak. Meneer Keirse heeft een enorme bagage getuigenissen en waarheden. Ook mijn vriendin en ik konden onze tranen even niet bedwingen. Het leek soms of je zelf terug in een deel van het rouwproces zat. Vele mensen begonnen eigenlijk tegen een vreemde man hun verhaal te doen en dat voor een hele zaal. Het was ontroerend en het was een opluchting om nogmaals te weten dat je niet alleen bent, ook al besef je dat maar al te goed.

De vier taken zijn ook bij mij erg herkenbaar. Ik heb ze vrij snel doorlopen. Maar soms kom ik nog wel eens terug bij taak twee of drie. Het hangt puur af van de situatie en de emotionele toestand waarin je zit. De taken zijn stappen die we als mens doormaken. Maar de taken zijn nooit volledig afgesloten, soms sluipt er hier of daar subtiel een kleine pijn binnen of een gemis. Het een plaats geven in je leven en ervoor zorgen dat je terug kan genieten van het leven zonder het loslaten van de geliefde. De taken worden in het eindwerk verder toegelicht! De lezing van Manu Keirse is een aanrader en behoort zeker tot één van mijn grootste tips in de rouwkoffer.

## 7.2 Eigen ervaring lezing: Gudrun Bongaerts.

‘Merel en ik’, is het boek van Gudrun Bongaerts. Ze schreef deze roman voor en over haar overleden zus, die ze verloor aan borstkanker. De lezing was erg intiem. We zaten in een lokaal met twaalf personen. Mevrouw Bongaerts was erg persoonlijk en sprak ons ook erg direct aan. De lezing was oprecht en mooi, maar voor mij mocht de afstand iets meer bewaard worden. We waren al goed op tijd voor de lezing, Gudrun was al aanwezig en ze vroeg aan ons of we iemand verloren hadden. Ik antwoordde. Na de lezing was er een korte pauze en was er tijd voor vragen of het delen van verhalen. Mevrouw Bongaerts begon mijn verhaal kort te vertellen. Dit was een erg moeilijk moment voor mij en ik vond het niet gepast, dat zij in mijn plaats, mijn verhaal deed.



### Verschil lezingen

Een groot verschil tussen de twee lezingen is dat Manu Keirse, die we wel de autoriteit mogen noemen bij dit onderwerp, erg neutraal is en afstand kan houden van het persoonlijke. Terwijl Gudrun de lezing eerder persoonlijk en zéér intiem voordroeg, waardoor er minder kenmerken en feitelijke aspecten naar voor kwamen.

## 7.3 De enquête

Deze enquête is opgesteld om beter praktijkgericht te kunnen werken. Ook het globaal beeld van een rouwproces in de klas werd hierdoor zichtbaarder.

Ik stelde dit onderzoek op voor vijftientig leerkrachten, met minstens 5 jaar ervaring in het onderwijs. Ervaring in het onderwijs was een belangrijke voorwaarde mede omdat de kans dan groter was dat ze met deze problematiek in contact gekomen waren. De onderwijskrachten zijn niet gekozen op basis van hun vakken. De enquête werd op het web ingevuld, en door de computer verwerkt. Vanuit de cijfergegevens werden nadien de conclusies getrokken. De volledige enquête met bespreking vindt u hieronder.

### **Enquête: rouwprocessen in de klas**

Als leerkracht zal je vroeg of laat geconfronteerd worden met tranen in je klas, verlies, rouw en verwerking. In volgende enquête die ik voor u heb opgesteld, vindt u verschillende ja-nee vragen en enkele open-vragen die met dit onderwerp te maken hebben. De enquête duurt vijf minuten. Alvast bedankt voor uw tijd en moeite. Het zal mijn afstudeerproject 'Rouwen in de klas' erg versterken.

**Vraag 1.** Ik werd in mijn klas al geconfronteerd met een rouwende leerling.

Er werd hier tweeëntwintig keer ja op gestemd en drie keer nee. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de situatie meer voorkomt dan gedacht en dat dit een onontkoombaar thema is in de klas.

**Vraag 2.** Ik vind het erg moeilijk om met een rouwende leerling om te gaan in de klas. (indien ja, specificeer, meerdere keuzes mogelijk.)

- ja
- nee

- 1 Ik weet niet goed wat te zeggen/te doen. Ik vind het een moeilijk onderwerp.
- 2 Het is moeilijk bespreekbaar te maken in klasverband.
- 3 Het is moeilijk om met felle emoties om te gaan.
- 4 Het is moeilijk om gepast aandacht te geven tijdens de les.
- 5 Het is moeilijk mijn eigen grenzen te bewaken.
- 6 Het is moeilijk me in te leven.
- 7 Ik ben daar niet voor opgeleid.
- 8 Andere:

De antwoorden op deze vraag gaven mij een beter zicht op de problemen die leerkrachten ondervonden bij het ondersteunen van een rouwproces.. Twaalf leerkrachten duiden 'neen' aan bij de vraag. Dit was verrassend omdat men tenslotte niet gestudeerd heeft om met deze bijkomende taak om te gaan. Dertien leraren kleurden het bolletje 'ja'. Wanneer ze 'ja' zeiden moesten ze een meerkeuze vraag invullen. Hieruit bleek dat meer dan de helft van de dertien antwoord 1, 2 en 3 erg moeilijk vonden om in te kaderen als leerkracht.

Nummers 5, 7 en 8 werden niet aangeduid. Ik vermoed dat nummer vijf bij de leerkrachten eigenlijk mee in het takenpakket zit en het een verwachting is die ook tijdens de gewone lessen moet worden ingelost. Ook op nummer 7 werd niet aangeduid gekozen. Ik bekijk dit

---

positief, want dit wil toch zeggen dat leerkrachten open staan om dit te leren. Ook al duidt bijna de helft neen aan, toch is het belangrijk om iedere leerkracht hier in te ondersteunen en te verrijken met de nodige informatie. Dit onderwerp mag niet te licht worden opgevat.

**Vraag 3.** Wanneer een leerling van mijn klas iemand verliest, deed ik, de klas en de school het volgende:

- Wat heb ik gedaan op het moment? ( micro)
- Wat heeft de klas gedaan op dat moment? ( meso)
- Wat heeft de school gedaan op dat moment? (meso/macro)

Deze vraag duidt het micro- macro en meso-niveau aan.

Het is belangrijk om te kijken wat zowel de leerkracht als de klas als de school heeft gedaan tijdens deze periode. Het geeft mij een betere kijk op de samenwerking en de communicatie in de school.

Op de eerste vraag werd talrijk en door iedereen geantwoord.

De leerkracht onderneemt voornamelijk volgende stappen: het condoleren van de leerling. Een gesprek aangaan met de leerling en klas of, indien de leerling dit wenst, met de leerling individueel, om zo een luisterend oor te bieden.

De leerkracht probeert in de klas een klasgesprek te houden. Indien de klas niet wil praten of als ze het er moeilijk mee hebben, gaan verschillende leerkrachten over tot het opschrijven van gevoelens en emoties op papier. Vervolgens worden deze indien gewenst door de leerling luidop voorgelezen. Uit de resultaten blijkt dat sommige leerkrachten het zelf moeilijk hadden met de situatie en ze vooral stilte probeerde te bewaren. Sommige leerlingen wisten zich geen raad, maar ook de leerkracht kon de leerlingen hier niet op gang helpen. Dit is een belangrijk punt voor mij om via een werkvorm die ik in de rouwkoffer aanwezig zal zijn een opening te bieden voor gesloten leerlingen of voor degene die zich geen raad weten bij deze situatie.

Op vlak van school werden vooral de formaliteiten in orde gebracht. Eventuele familie op de hoogte brengen, een rouwregister openen, rouwkaartjes voorzien. Ook werd afhankelijk van de situatie een leerkracht naar de begrafenis gestuurd of de hele klas. De school, waaronder de directeur, zorgde voor een algemene toespraak waarin de informatie duidelijk en in één keer werd overgebracht, zodat miscommunicatie vermeden werd.

**Vraag 4.** Ik vind dat een leerkracht zelf betrokken moet zijn bij het rouwproces van de leerling in de klas.

(indien ja, specificeer, meerdere keuzes mogelijk)

(indien nee, licht kort toe waarom jij dat vindt.)

- ja
- nee
  
- Je moet dit bespreekbaar kunnen maken als leerkracht in de klas.
- Je moet als leerkracht met deze felle emoties overweg kunnen.
- Je moet hier gepast aandacht aan kunnen geven.
- Je moet je eigen grenzen kunnen bewaken.
- Je moet beschikken over een goed inlevingsvermogen.
- Je kent de leerling persoonlijk.
- andere:

Nee, omdat:

Hier had ik bij iedereen een positief antwoord verwacht, maar drie leerkrachten vonden dit (hun volste recht) niet zo vanzelfsprekend. De reden om nee te kiezen was de band die de leerkracht met de leerling heeft. Wanneer de band vrij afstandelijk is, volstaat een oprechte mededeling. Vaak kiest de leerling ook zelf bij wie hij/zij haar emoties uit.

Al de rest antwoordde ja en vond vooral dat het een bespreekbaar onderwerp moet zijn in de klas, ook al er zich geen situatie voortdoet, maar het via een thema aan bod komt. Als leerkracht moet je maturiteit genoeg bezitten om met de emoties overweg te kunnen, die van jezelf maar ook die van je klas. Dit mogen ze niet onderschatten vind ik. Het hangt ook af van je eigen ervaring op gebied van dit onderwerp. Soms kan een emotie zo overweldigend zijn dat het ook voor jou als leerkracht even te veel wordt. Dan is het best dat je even afstand doet en het iemand anders laat overnemen. Geef duidelijk aan dat je ook maar een mens bent, leerlingen hebben daar (meestal) begrip voor.

Door de opleiding die ze genoten hebben als leerkracht, moet je een goed inlevingsvermogen hebben. Je bent leerkracht en werkt met mensen. De meeste vinden dit vanzelfsprekend!

Het gepast aandacht geven, is voor sommige onderwijskrachten nog een struikelblok. Hier kan ik dan ook iets extra voor voorzien in de rouwkoffer.

**Vraag 5.** Ik vind dat dit soort begeleiding overgelaten moet worden aan het CLB of leerlingbegeleiding.

- ja
- nee

Meer dan de helft van de ondervraagden vindt dat de begeleiding niet overgelaten moet worden aan andere instanties. Alleen in noodgeval kan er gebruik gemaakt worden van het CLB of LLB.

**Vraag 6.** Er zijn voldoende materialen aanwezig om een rouwproces in de klas te begeleiden.

- ja
- nee

Deze vraag was noodzakelijk voor mij, want dan wist ik of er vraag was naar mijn aanbod, of dat er juist genoeg materiaal aanwezig is. 19 personen gaven aan dat er te weinig materiaal ontwikkeld is voor het begeleiden van zo'n proces. Dit is voor mij natuurlijk een mooie gelegenheid om een extra steun te bieden.

**Vraag 7.** Er zou in iedere school een rouwkoffer met aangeboden materialen aanwezig moeten zijn.

- ja
- nee

Hier reageerden hetzelfde aantal mensen ja op als bij vraag zes. Er is dus zeker vraag naar een rouwkoffer.

**Vraag 8.** Wat zou er volgens u zeker aanwezig moeten zijn in een rouwkoffer? U mag meerdere opties voorstellen.

Op basis van deze vraag heb ik voor een groot deel mijn rouwkoffer aangevuld. De leerkrachten kwamen met een deel overkoepelende antwoorden, maar sommigen kwamen ook met nog andere aardige en originele voorstellen. Ik zet ze hier even op een rijtje:

Overkoepelend:

- boeken
- cd's
- dvd's ( films)
- gedichten
- infobrochures;
- prenten ( afbeeldingen);

Andere:

- theelichtjes.
- rouwkaartjes.
- briefpapier ( thema-gebonden).
- rouwkaartjes met daarop voorgestelde vragen waar de leerling of klas een antwoord op geeft;
- een soort stappenplan/ manier van aanpak ( dit is vrij moeilijk, aangezien iedere situatie anders is.)
- er was ook vraag om er een knuffel in te stoppen, maar dit raad ik af, aangezien een knuffel erg persoonlijk is en dit door iedereen anders opgenomen wordt. Dit kan je eventueel zelf door de leerling laten meenemen. Dit gebeurt ook vaker bij het niveau van kleuter tot eerste middelbaar.
- Simulaties ( dit is iets wat eerder bedoeld werd bij leerkrachten onderling om over bepaalde situaties te praten en hun eventuele aanpak te vergelijken met elkaar).

Ik heb een selectie gemaakt en geprobeerd zoveel mogelijk van de aanvragen in de rouwkoffer te verwerken.

**Vraag 9.** Ik vind dat alle leerlingen de vrije keuze moeten hebben om al dan niet naar de begrafenis te gaan.

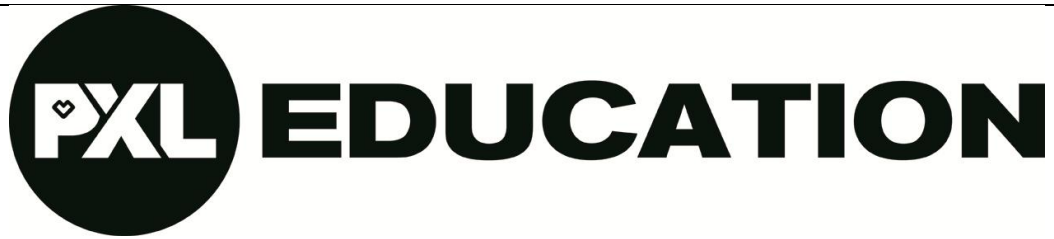
- ja
- nee

Vier van de vijftientig docenten vindt dat er geen vrije keuze mag zijn voor leerlingen. Waarom is dit? Wanneer de leerling geen of weinig contact heeft met de betrokkene is het normaal dat hij/zij niet aanwezig zal zijn. Vaak is het wel duidelijk wie met wie optrekt luidt het, maar het is moeilijk in te schatten waar de grens ligt. Daarom vinden deze leerkrachten het correcter dat de klas naar de begrafenis gaat. Er kan een uitzondering gemaakt worden als de leerling in kwestie zelf enkele namen opnoemt die hij/zij zeker aanwezig wil hebben op de rouwplechtigheid.

**Vraag 10.** Ik vind dat er een extra scholing moet zijn over rouwprocessen en het opvangen van klassen in deze moeilijke periode en daarna.

- ja
- nee

Drie leerkrachten reageren hier negatief op. Zij vinden een rouwkoffer en ondersteuning van school meer dan voldoende. De rest wil wel graag beter ingelicht worden over dit onderwerp en vindt het de moeite waard om daarvoor op verplaatsing te gaan.



**PROFESSIONELE BACHELOR IN HET ONDERWIJS  
SECUNDAIR ONDERWIJS**

**Afstudeerproject**  
**Rouwproces in de klas**  
**De V-box**

---







**PROFESSIONELE BACHELOR IN HET ONDERWIJS  
SECUNDAIR ONDERWIJS**

# Afstudeerproject

---

## Rouwproces in de klas De V-box

PROMOTOR  
MURIEL TRIO  
OPVOEDKUNDE / LEERLINGBEGELEIDING

USHA GAETHOFS  
NEDERLANDS / PROJECT ALGEMENE VAKKEN  
ACADEMIEJAAR 2013-2014



## Inleiding en werking V-box

De V-box is een praktische box waarin verschillende materialen aanwezig zijn om te gebruiken tijdens een rouwverwerking.

De V-box wordt uitgeleend en is niet te koop. Voor de rouwkoffer wordt een kleine waarborg van 15EUR gevraagd. Tijdens het uitlenen van de box kan je ieder document of opdracht overnemen(kopiëren). Het is wel de bedoeling dat de originele documenten en materialen altijd terug in de rouwkoffer komen na gebruik.

De rouwkoffer is volgens een bepaalde structuur ingedeeld. De blauwe hangmap bevat diverse documenten, ingedeeld volgens kleur:

**12 – 13 jaar**

**14-15 jaar**

**16-18 jaar en ouder**

**Algemene informatie**

De kleuren geven aan voor welke leeftijd de opdrachten en materialen gebruikt kunnen worden. Diversiteit is belangrijk en nodig in het onderwijs, ook voor een rouwproces.

Uiteraard is dit geen strikte indeling, maar slechts richtinggevend.

Naast de map zitten er nog verschillende opbergzakjes in met telkens kleine opdrachtdoosjes. In de V-box zelf zijn slechts enkele boeken aanwezig. Wel vind je een lijst met boeken die te huur zijn of eventueel aangekocht kunnen worden indien gewenst.

Op de folder en hieronder vind je alle gegevens terug die nodig zijn om de V-box te ontlenen.

Usha Gaethofs  
Adres: Molenstraat 41 3910 Neerpelt  
GSM: 0479/419702  
TEL: 011/647892  
E-MAIL: usha.gaethofs@gmail.com

## Inventaris

Op onderstaande lijst vind je alle materialen en documenten die in de V-box aanwezig zijn.

Documenten	materialen
Document: algemene uitleg en werking van de V-box	
Eindwerk: rouwproces in de klas	
inventarislijst	
Document bijhorende opdracht doosje 1	Doosje 1_gevoelens (33 woordenkaartjes)
Document bijhorende opdracht doosje 2	Doosje 2_sleutels (wordt na elk gebruik aangevuld)
Document bijhorende opdracht doosje 3	Doosje 3_wist je datjes ( 8kaartjes)
Document bijhorende opdracht doosje 4	Doosje 4_foto's ( 20 afbeeldingen)
Document bijhorende opdracht doosje 5	Doosje 5_kleuren ( extra blad met de levensboom en de berg)
Document bijhorende opdracht films _kleur blauw_ 14-15 jaar	Boek: Manu Keirse – Vingerafdruk van verdriet. Woorden van bemoediging.
Document bijhorende opdracht films _kleur groen_ 12-13 jaar	Boek: Manu Keirse – Stil Verdriet – Troostende teksten over afscheid nemen + audio-cd
Document bijhorende opdracht films _kleur bruin_ 16-18 jaar	Drie theelichtjes (wordt na elk gebruik aangevuld)
Document bijhorende opdracht boeken _kleur blauw_ 14-15 jaar	Briefpapier (wordt na elk gebruik aangevuld)
Document bijhorende opdracht boeken _kleur groen_ 12-13 jaar	
Document bijhorende opdracht boeken _kleur bruin_ 16-18 jaar	
Document bijhorende opdracht gedichten	
Document bijhorende opdracht liedjes	
Sociale kaart	
Folders	
Evaluatieformulier	

## Sociale kaart

De sociale kaart kan gebruikt worden als de situatie erg complex is. Deze kaart kan gebruikt worden in samenspraak met het CLB of leerlingbegeleiding. Men kan deze adressen ook doorgeven aan de familieleden of naasten om zo de rouwende nog meer professionele ondersteuning te bieden.

<b><u>Stichting DR.E. Kübler-Ross Vlaanderen</u></b>	
Adres en contactgegevens	<p>Voor informatie en hulp kan je terecht op ons secretariaat. We beschikken hier ook over een beperkte bibliotheek en documentatiecentrum. Via het secretariaat kunnen boeken en documentatiemateriaal worden besteld of uitgeleend.</p> <p><b>Bereikbaar</b>                      Telefoon hulp- en advieslijn 03 218 47 40                      Fax: 03 218 47 40                      Email: info@kublerrossvlaanderen.be</p> <p><b>Bezoekadres</b>                      Het secretariaat van Elisabeth Kübler-Ross Vlaanderen bevindt zich vlak bij het station van Berchem (Antwerpen).                      Dr. Elisabeth Kübler-Ross Vlaanderen                      Ferdinand Coosemansstraat 96 (eerste verdieping)                      2600 Berchem (Antwerpen)</p>
Doelstelling	<p>De Stichting EKR Vlaanderen bestaat uit een groep vrijwilligers die zich belangloos inzetten voor mensen met een verlieservaring in het leven en bij het sterven. De vereniging heeft tot doel het gedachtengoed van DR. E.Kübler-Ross uit te dragen in Vlaanderen. Dit gebeurt door middel van cursussen, een jaarlijks symposium met workshops, ondersteuningsgroepen, een nieuwsbrief, lezingen, persoonlijke begeleiding en telefonische permanentie.</p>
Doelgroep	<p>voor mensen met een verlieservaring in het leven en bij het sterven.</p>
Openingsdagen en -uren	<p><b>Openingsuren:</b></p> <p>Maandag en woensdag tussen 10.00u en 12.00u</p>
Opmerkingen/aanvullingen	/

<b>Jongerenadviescentrum</b>	
Adres en contactgegevens	Er zijn een 20-tal JAC's in Vlaanderen. JAC Hasselt: Kempische Steenweg 57 3500 Hasselt 011/22 73 90 jachasselt@cawtverschil.be
Doelstelling	Het JAC geeft informatie, advies en hulp aan jongeren tot 25 jaar. Je kan er terecht met de meest uiteenlopende vragen en gebruik maken van informatiemappen, folders, computer. Er is ook steeds een medewerker die je kan spreken voor informatie, advies of het zoeken naar een oplossing voor een bepaald probleem. Je kan het JAC ook online contacteren. Het JAC stimuleert jongeren om greep te krijgen op hun eigen leven. Zaken die aan bod kunnen komen: ongewenst zwanger, studiekeuze, samenwonen, scheiding ouders, angsten, mishandeling, drugs, ... Daarnaast hebben zij ook een preventie- en vormingsaanbod naar jeugdwerk en scholen toe.
Doelgroep	Jongeren van 12 tot 25 jaar, ongeacht afkomst en cultuur.
Openingsdagen en -uren	<u>Hasselt:</u> Maandag 12u-18u Woensdag 12u-18u Vrijdag 12u-18u
Opmerkingen/aanvullingen	Het JAC is gratis en werkt anoniem. Meer info vind je op <a href="http://www.jaclimburg.be">www.jaclimburg.be</a> en <a href="http://www.jac.be">www.jac.be</a>

<b>Tele-onthaal</b>	
Adres en contactgegevens	Bereikbaar via telefoon: BEL 106
Doelstelling	Tele-onthaal biedt mensen een luisterend oor. Je kan er over alles praten, alles waar je mee zit. De vrijwilligers van tele-onthaal luisteren naar kleine en grote problemen en geven raad waar het kan.
Doelgroep	Het is vooral gericht op jongeren die liever anoniem blijven en die hun verhaal aan niemand uit hun omgeving kwijt kunnen.
Openingsdagen en -uren	24u/24 - 7 dagen op 7 bereikbaar
Opmerkingen/aanvullingen	Anoniem  Als je liever chat, kan je ook online met vrijwilligers praten op bepaalde tijdstippen. (zie <a href="http://www.tele-onthaal.be/nl/chatten/">www.tele-onthaal.be/nl/chatten/</a> ) Ook mensen met angsten kunnen hier terecht. Meer info hierover op de site.

<b>Psycholoog</b>	
Adres en contactgegevens	Afhankelijk van wie je contacteert/de buurt waar je woont. Je kan ook via heel wat organisaties die wij reeds hebben opgesomd in contact komen met een psycholoog.
Doelstelling	Een psycholoog begeleidt personen met psychische problemen. Deze begeleiding is steeds individueel en naar de noden van de patiënt. Er hangt natuurlijk wel een prijskaartje aan vast.
Doelgroep	Vanaf 16 jaar. Voor kinderen is er een kinderpsycholoog.
Openingsdagen en -uren	Op afspraak, meestal niet in het weekend.
Opmerkingen/aanvullingen	Heel veel organisaties werken samen met psychologen, vandaar dat onze casus hier perfect op verder zou kunnen bouwen.

<b>Actiefww Limburg</b>	
Adres en contactgegevens	Bosstraat te 3530 Helchteren. Alleen voor weduwen en weduwnaars. Indien vragen, inlichtingen of suggesties mag u steeds contact opnemen met Lea Lijnen via mail: info@actiefww.com via tel: 011/604588
Doelstelling	Luisterend oor bieden. Verhalen delen. Helpen in de verwerking van het rouwproces.
Doelgroep	. Actief Weduwen & Weduwnaars. Vriendengroep door en voor weduwen en weduwnaars Limburg
Openingsdagen en -uren	. De ontmoetingsavonden gaan door elke eerste zaterdag van de maand, in een apart gezellig zaaltje van Café Ditisit,
Opmerkingen/aanvullingen	

<b>websites</b>
<a href="http://www.hulporganisaties.be/Pages/link.asp?lng=NL&amp;CatID=148&amp;Pg=2">http://www.hulporganisaties.be/Pages/link.asp?lng=NL&amp;CatID=148&amp;Pg=2</a>
<a href="http://www.hulporganisaties.be/links/categorie/148/rouwverwerking">http://www.hulporganisaties.be/links/categorie/148/rouwverwerking</a>



<b>Werkgroep Verder</b>	
Adres en contactgegevens	Beertsestraat 21 - 1500 Halle Via mail: <a href="mailto:info@werkgroepverder.be">info@werkgroepverder.be</a> Via tel: 02 361 21 28 Url : <a href="http://www.werkgroepverder.be">http://www.werkgroepverder.be</a>
Doelstelling	De Werkgroep Verder behartigt de belangen van nabestaanden na zelfdoding in Vlaanderen door het coördineren, organiseren en ondersteunen van initiatieven voor / door nabestaanden na zelfdoding.  De Werkgroep Verder heeft als doel te sensibiliseren, de opvang van nabestaanden te verbeteren en het thema "rouw na zelfdoding" bespreekbaar te maken in onze samenleving
Doelgroep	Nabestaanden van zelfdoding.
Openingsdagen en -uren	.
Opmerkingen/aanvullingen	

<b>Rouwgroepen bisdom Hasselt</b>	
Adres en contactgegevens	Via mail: <a href="mailto:an-katrien.jacobi@ijd.be">an-katrien.jacobi@ijd.be</a> Via tel : 011/24 90 30 Url: <a href="http://www.ijd.be/rouwgroepen-bisdom-hasselt">http://www.ijd.be/rouwgroepen-bisdom-hasselt</a> Rouwgroepen: <a href="http://www.ijd.be/kalender/rouwgroep-hasselt-2014">http://www.ijd.be/kalender/rouwgroep-hasselt-2014</a>
Doelstelling	Onlangs of langer geleden is er iemand gestorven die jij graag ziet. Gevoelens zoals verdriet, angst, boosheid, eenzaamheid,... overspoelen je. Wil je praten met jongeren die hetzelfde meemaken? Of zoek je een plek om in vertrouwen te spreken over jouw gevoelens en gedachten? Dan is een rouwgroep misschien iets voor jou...
Doelgroep	Jongeren
Openingsdagen en -uren	.
Opmerkingen/aanvullingen	Katholieke vereniging

## Gevoelens en emoties doosje 1

In doosje 1 vind je allemaal woorden die de gevoelens of gemoedtoestand van de leerling kunnen uitdrukken. Ze kunnen ook staan voor de situatie waarin een leerling zich bevindt. Wat kan je ermee doen?

Opdracht 1:

Leg de woorden allemaal op de tafel. Laat de leerling de woorden aanduiden die hij/zij passend vindt. Laat de persoon ook vertellen waarom hij/zij voor dat woord koos.

Opdracht 2:

Neem het briefpapier erbij. Laat de leerling één of meerdere woorden kiezen. De leerling kan nu een briefje of gedicht schrijven. Dit kan je eventueel samen doen. De rouwende heeft de keuze. Het briefje of gedicht kan persoonlijk zijn, hou daar rekening mee en heb daar begrip voor.

Opdracht 3:

Gebruik de kaartjes in klasverband. Leg de (gekozen) woorden op verschillende tafels. Laat de leerlingen rondlopen en vraag ze om het woord (tafel) te gaan staan dat het meest bij hun past. Laat ze vertellen waarom ze dit woord kozen. ( Deze opdracht lijkt op opdracht 1, maar dan in groepsverband.)

Opdracht 4:

Laat de leerlingen in groepjes een kaartje trekken. Laat ze rond dit kaartje een verhaaltje/gedichtje schrijven.

Opdracht 5:

Geef één leerling een woord. Laat de leerling nu de emotie uitbeelden. De rest van de klas probeert het woord te raden en tracht samen een oplossing te vinden, indien nodig.

Ik voel (mij) :

<i>woede</i>	<i>Angst</i>	<i>Vermoeid</i>
<i>Ongeloof</i>	<i>Verdrietig</i>	<i>Leeg</i>
<i>Wanhopig</i>	<i>Moe</i>	<i>Uitgeput</i>
<i>Oneerlijk</i>	<i>Afscheid nemen</i>	<i>Vrede</i>
<i>Luisteren</i>	<i>Stilte</i>	<i>Rouw</i>
<i>Verbodenheid</i>	<i>Verlangen</i>	<i>Pijn</i>
<i>Verscheurd</i>	<i>Ziek</i>	<i>Eenzaam</i>
<i>Troosteloos</i>	<i>hoopvol</i>	<i>Kwaad</i>
<i>Moedig</i>	<i>Rustig</i>	<i>Gerust</i>
<i>Opgelucht</i>	<i>Nabij</i>	<i>Beter</i>
<i>Goed</i>	<i>Slecht</i>	<i>onwetend</i>

## Sleutels doosje 2

In doosje 2 vind je allemaal sleutels.

Opdracht 1:

Laat de leerling nadenken over de dingen die hij/zij zo moeilijk vindt na het overlijden van de persoon. Om het gemakkelijker te maken kan je kiezen om onderwerpen aan te bieden. (Zie blad hieronder.)

Leg de sleutels onderaan het blad. Schrijf nu op de achterkant van de sleutel de mogelijke oplossing voor je probleem. Leg ze dan bij je onderwerpenblad en trek samen de conclusies.

Opdracht 2:

Geef iedere leerling in de klas een sleutel ( twee of meer indien gewenst...). Laat de klas of individueel brainstormen over een bepaalde stelling of probleem rond het thema. Laat ze de oplossing op de achterkant van de sleutel(s) schrijven. Bespreek ze klassikaal. Het is hier dus vooral de bedoeling dat de leerlingen verder gaan nadenken over het thema en probleemoplossend leren denken.

**De sleutels kunnen altijd bijgemaakt worden door het extra blad te kopiëren en de sleutels uit doos twee te gebruiken. Doos 2 wordt na teruggave van de V-box aangevuld!**

Eventuele stellingen:

Wat kunnen we als klas doen om leerling X te steunen?

Wat kan je als klas doen tijdens de begrafenis?

Wat kan je als klas doen om de rouwende goed op te vangen in de klas?

Hoe troost jij iemand?

Wat helpt jou als je verdrietig bent?

**Onderwerpenblad:**

**Sleutels:**



## Tips en wist je datjes doosje 3

Deze doos is vooral bestemd voor de directeur, leerkrachten en schoolpersoneel.

Om de vooroordelen van rouw en verlies op te helderen, zijn deze kaartjes gemaakt. Ze geven je een beter idee van hoe een rouwende zich door het leven 'wroet' op dat moment en de tijd daarna. Er zijn ook wist je datjes aan toegevoegd om in onvoorziene situaties eventueel te kunnen handelen.

Uiteraard is iedere situatie anders en zijn deze kaartje een leidraad.

### Naar school gaan, kan helpen

De leerling is een tijdje niet op school geweest, door de begrafenis en de hele rompslomp. Het is vaak goed dat de leerling terug in de schoolse sfeer terecht komt. Dit kan best stapsgewijs gebeuren. Terug onder de medeleerlingen zijn, kan de gedachte afleiden. Ook het concentreren op nieuwe leeruitdagingen kan hulp bieden. Probeer de leeruitdagingen niet in één keer te groot maken. Stimuleer de leerling, maar onopvallend.

Tijdens de examens, is dit anders. De school heeft hier meestal zijn eigen maatregelen voor. Afhankelijk van de vorige prestaties van de leerling, kan er hier en daar en examens verschoven worden. Indien de leerling wenst, kan hij/zij alle examens meemaken.

### Over de jaren heen

Een rouwende kan na jaren (wat heel normaal is) nog steeds huilen of een woede uitbarsting krijgen. De pijn die de rouwende steeds meedraagt is voor altijd. Sommige situaties kunnen de emoties opwekken.

Zeg nooit tegen een rouwende :

‘ Het is al lang geleden hé, nu moet je er toch over zijn?’

‘Tijd heelt alle wonden, het zal nu wel al veel beter gaan, toch?’

‘Ik weet perfect hoe jij je voelt!’

‘ Stop met over ...te praten, dat was vroeger.’



**Eerlijk zijn en feiten vertellen**

Wanneer je het slechte nieuws moet vertellen, is het belangrijk dat je niet rond de pot draait. Zorg ervoor dat je eerst zelf rustig bent. Voel je dat je deze opdracht niet aankan, wees dan eerlijk en geef ze door aan iemand anders.

Vertel de gebeurtenis op een klare en duidelijke manier. Geef de feiten weer en antwoord altijd eerlijk op de vragen.

**Bied een luisterend oor!**

Geef de leerling de kans om zelf te praten. Probeer soms een samenvatting te geven van het gesprek. Toon medeleven, maar probeer niet te dramatisch over te komen. De leerling moet zich op zijn/haar gemak voelen. Meestal geeft de rouwende zelf aan wie hij/zij zelf wilt om te spreken.

Ook de stilte kan even deugd doen.

**Betrekken bij het rouwproces**

Zorg dat de klas genoeg betrokken is bij de situatie. Zo voorkom je geroddel en foute veroordelingen.

Houd klasgesprekken.  
Maak ook tijd vrij voor persoonlijke vragen van de leerling.

Geef de klas de ruimte en de creativiteit om iets te doen voor de persoon in kwestie.

**lotgenoten**

Soms is het voor de leerling fijn om te kunnen praten met een lotgenoot. De gedachte dat er iemand 'hetzelfde' meemaakt, kan helend werken, men voelt zich niet alleen en kan steun zoeken.

### Tranen zijn normaal

Geef aan dat verdriet normaal is en dat tranen in de klas of daarbuiten niet erg zijn.

Zeker jongens mogen daar extra op gewezen worden, want vaak is het abnormaal dat jongens huilen, ze willen zich 'stoer' voordoen.

Vertel ook dat er geen leeftijd op huilen staat. Een man of een vrouw, twee jaar of achttien jaar, huilen is een emotie die wereldwijd wordt ervaren.

### Houd de herinneringen levend

Na de woelige periode van het vertellen van het overlijden tot na de begrafenis, komt de tijd dat de mensen rondom de rouwende de draad weer oppikken en hun eigen leven leiden. Voor de rouwende valt veel aandacht weg en is de situatie weer anders geworden.

Probeer daarom op school waar de leerling bijna meer tijd doorbrengt als thuis, goed op te vangen en ook na de drukke periode aandacht te geven.

Geef eens compliment voor de werkprestatie. Vraag eens hoe de thuissituatie gaat en of het lukt op school.

Spreek de naam van de overledene uit. Verbergen van de naam, lijkt op het vergeten van de persoon. Ook al bedoel je het goed, een rouwende sparen, werkt vaak tegenovergesteld. Eerlijkheid en openheid zijn de sleutelwoorden.

## Kijken en spreken, foto's doosje 4

Foto's worden vastgelegd en zijn herinneringen die je altijd terug ziet.

Foto's kunnen op zich niet spreken, maar soms zeggen ze meer dan woorden. In doosje vier, vind je verschillende foto's terug.

Opdracht 1:

Leg de foto's naast elkaar en pik er ééntje uit die je het meeste opvalt. Geef deze aan je leerkracht en leg uit waarom je voor deze foto koos. Bespreek daarna samen. Je kan als leerkracht ook een foto uitkiezen. (Dit kan je ook klassikaal doen of in groepjes.)

Opdracht 2:

Bespreek iedere foto. Geef telkens aan welk gevoel je erbij krijgt.

Opdracht 3:

Laat de rouwende zelf uitgekozen foto's meenemen. Bespreek ze en maak er eventueel een collage van. (Je kan de foto's dan best kopiëren zodat hij/zij de originele terug mee kan nemen.)

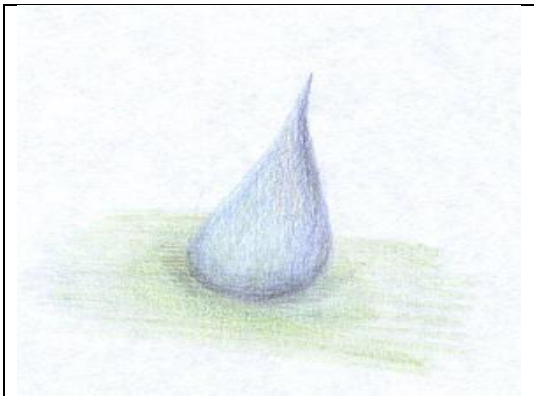
Opdracht 4:

Neem een fotoalbum mee en laat de rouwende zijn/haar verhaal doen.

Opdracht 5:

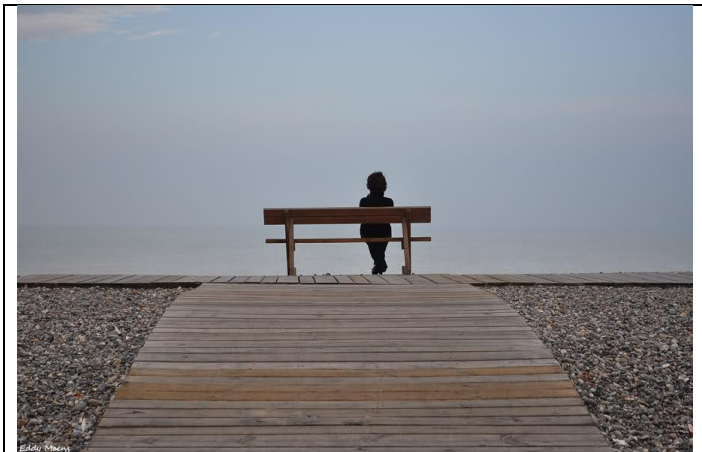
Koop of zoek een fotoalbum dat nog niet gebruikt is ( dit kan je eventueel cadeau doen aan de rouwende of zelf laten meenemen). Laat de rouwende nu zelf een fotoalbum maken met foto's, citaten en herinneringen van zijn/haar leven en dat van de overledene. Zo heeft de rouwende een echt persoonlijk herinneringsboek. Je kan deze opdracht ook met de klas doen, maar dan in het teken van de rouwende. Laat iedere leerling een tweetal pagina's in beslag nemen. Laat ze hun wensen en steunbetuigingen opschrijven, citaten, foto's... geef dit als geschenk af aan de rouwende. Dit is ook een goede werkvorm bij het overlijden van een medeleerling.



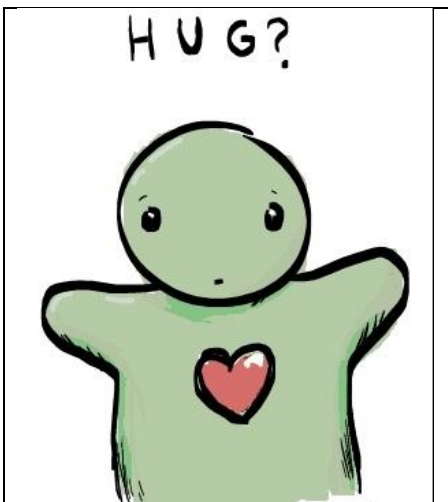


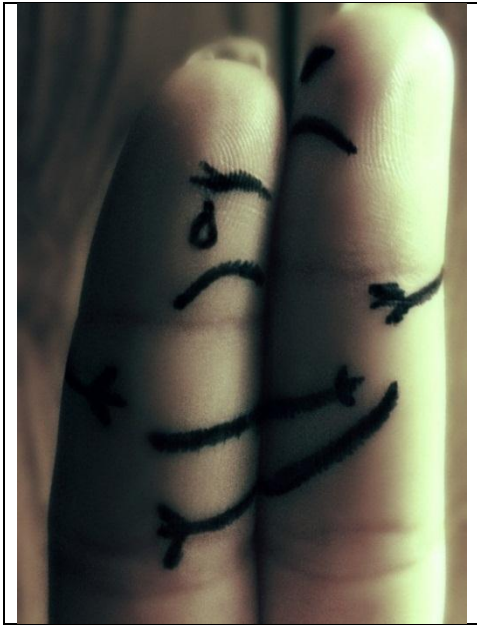












## Kleuren doosje 5

Doosje 5 is de lange doos waar kleurtjes en stiften inzitten. Deze kunnen gebruikt worden om creatief mee aan de slag te gaan.

Opdracht 1:

Maak een tekening over wat je voelt of meegemaakt hebt.

Opdracht 2:

Laat de leerling enkele kleuren kiezen die hij/zij linkt aan de situatie waarin hij/zij zich bevindt.

Laat de leerling vertellen over deze kleuren en maak er iets creatief mee op papier. Dit kan zéér uiteenlopend zijn.

Opdracht 3:

Gebruik in de bijlage het blad met de 'levensboom'. De rouwende kan hier zijn/haar leven op uitwerken en de overledene een plaats geven.

Opdracht 4:

Geef de leerling het blad in de bijlage met de berg (dit blad kan best gekopieerd worden). Een berg opklimmen vraagt veel inspanning. Vaak zijn er obstakels die getrotseerd moeten worden om de top te bereiken. Dit kan je vergelijken met een rouwproces. Laat de leerling nu en dan aanduiden waar hij/zij zich bevindt. Zet er steeds de datum en tijd bij, eventueel ook de gebeurtenis die dan plaats vindt. Zo kan je als ondersteunde en rouwende zelf zien hoe de evolutie in de rouwverwerking verloopt. Belangrijk hierbij is de leerling altijd te motiveren en te aanvaarden dat het rouwproces in sommige gevallen erg moeilijk gaat. Je kan er ook een soort dag/week/maandboek maken. De leerling neemt de berg mee naar huis (eventueel op A3). Je vraag één keer om de twee weken de berg op. Samen neem je dan tijdens de pauze (bijvoorbeeld) de tijd om alles te bespreken. Let op, dit mag niet gedwongen zijn, de rouwende kan ook zelf aangeven wanneer hij/zij dit wilt bespreken. Personaliseer de berg door er foto's aan toe te voegen of kleine aantekeningen.

**Bijlage 1: De levensboom**



**Bijlage 2: De berg**



## Verborgen woorden achter verdriet, gedichten

Gedichten dragen gevoelens met zich mee en verhalen. Dit is een andere manier om je verdriet te verwerken.

Opdracht 1:

Schrijf zelf een gedicht a.d.h.v. een boek, film, foto, woord. ( zie lijsten in de V-box.)

Opdracht 2:

Neem een gedicht uit de lijst en duid aan wat jij herkenbaar of mooi vindt.

Opdracht 3:

Gebruik verschillende kleuren, geef iedere kleur een gevoel. Duid je gevoel d.m.v. de kleuren aan in het gedicht.

Bespreek de gedichten samen of doe deze opdrachten klassikaal.

### Rouwgedichten

Verder van de wereld weg  
Elke dag een beetje  
Dichter naar de hemel toe  
Elke dag een treetje

-Toon Hermans-

Als een bloem zo is het leven  
't begin is teer en klein  
De een die bloeit uitbundig  
de ander geurt heel fijn  
Sommige bloemen blijven lang  
weer anderen blijven even  
Vraag niet bij welke bloem je hoort  
dat is 't geheim van het leven

-Anoniem-

Je bent steeds  
zo onbegrijpelijk  
moedig geweest  
je lichaam krachteloos  
een gebroken riet  
in de vensters van je ziel  
lees ik  
eindeloos verdriet  
Woorden  
schieten hopeloos tekort  
slechts tranen  
in stilte geschreid  
verzachten soms  
de bitterheid  
om alles  
wat je hier moet missen  
Ik weet  
geen antwoord  
op je vragen  
maar er is Eén  
die eens  
alle tranen  
van je ogen wil wissen

-Anoniem-

De leegte zonder jou  
is met geen pen te beschrijven  
De leegte zonder jou  
zal altijd bij ons blijven  
Maar veel fijne herinneringen  
verzachten onze smart  
Voorgoed uit ons midden  
maar altijd in ons hart

-Anoniem-

een knop, een blad,  
een lichte bries, een warme zon.  
een zich ontwikkelend twijgje.  
een blik naar verre horizon.  
de storm steekt op,  
het twijgje wiegt en buigt.  
een machteloos verweer,  
en plots... het breekt.  
het danst nu over golfjes heen,  
er is geen houden aan.  
het deint met de stroming mee,  
op weg naar de grote zee.  
alles wordt nu stil,  
alles lijkt nu echt voorbij  
maar de wortels voelen zich heel dicht  
bij het twijgje... in de zee.

-Anoniem-

Nu 't rouwrumoer rondom jou is verstomd,  
de stoet voorbij is, de schuifelende voeten,  
nu voel ik dat er 'n diepe stilte komt  
en in die stilte zal ik je opnieuw ontmoeten.  
En telkens weer zal ik je tegenkomen,  
we zeggen veel te gauw: het is voorbij.  
Hij heeft alleen je lichaam weggenomen,  
niet wie je was en ook niet wat je zei.  
Ik zal nog altijd grapjes met je maken,  
we zullen samen door het stille landschap gaan.  
Nu je mijn handen niet meer aan kunt raken,  
raak je mijn hart nog duidelijker aan.

-Toon Hermans-

Waar je ook bent, 'k zou 't niet weten.  
Niet in afstand of tijd te meten.  
Maar ik heb je bij me, diep in mij,  
Daarom ben zo dichtbij.

-Toon Hermans-



Wat groot is aan de mens,  
is dat hij een brug is en geen doel;  
wat men aan de mens kan liefhebben,  
is dat hij een overgang is,  
geen ondergang

-Friedrich Nietzsche-

Denk aan mij terug  
maar niet in de dagen  
van pijn en verdriet  
Denk aan mij terug  
in de stralende zon  
hoe ik was  
toen ik alles nog kon.

-Anoniem-

Afscheid nemen is met zachte vingers  
wat voorbij is dichtdoen en verpakken  
in goede gedachten van herinnering,  
is verwijlen bij een brok leven en stilstaan  
op de pieken van pijn en vreugd...

-Anoniem-

En toch telkens weer,  
zullen wij je tegenkomen.  
Zeg nooit het is voorbij.  
Slechts je lichaam is van  
ons weggenomen.  
Niet wat je was  
en ook niet wat je zei.

-Lieve Boons-

Niemand die het weten kan  
Hoeveel ik van je hou  
Niemand die mij troosten kan  
In mijn verdriet om jou  
Niemand die begrijpen zal  
Hoe vreselijk ik je mis  
Niemand die beseffen zal  
Hoe erg die pijn wel is.

-Lieve Boons-

Als ik naar de sterren kijk  
En ze fel zie stralen  
Wil ik altijd heel erg graag  
Dat jij dan neer zou dalen  
Het hoeft niet voor een lange tijd  
Al is het maar voor even  
Ik wilde je nog niet kwijt  
Maar zo is het leven  
Het leven doet soms heel erg pijn  
Ja, ik kan het weten  
Aan jou denken is dan fijn  
Ik zal je nooit vergeten!

-Sandy Huisman-

Een fase.  
Gaaf het wel over?  
Het komt meerdermaals voor in je leven.  
Het is een periode waar je ervaringen van opdoet.  
Het is een tijd van komen en gaan.  
Het is lange of korte fase.  
Het gaat over.  
Een fase van verdriet en verlies.  
Gaaf het wel over?

-Usha Gaethofs-

Tranen om jou  
Tranen om jou  
tranen die zeggen  
hoeveel ik van je hou.  
Tranen van angst  
en van verdriet  
Tranen die mij  
vertellen dat je mij  
Nog niet achterliet.  
Tranen van pijn en van onmacht  
tranen die zeggen  
dat jij nog steeds  
lacht.  
Tranen om mijn liefste (mama, papa, oma, opa...)  
En mijn liefste (man, vrouw, broer, zus, kind...)  
Tranen om jou  
Tranen die zeggen  
Ik hou van jou.

-Usha Gaethofs-

‘Hetzelfde ‘ bestaat niet.

‘Hetzelfde ‘ bestaat niet.

Ze zeggen :’ ik ken dat gevoel, ik heb hetzelfde meegemaakt’.

Dat is gelogen!

Dat gevoel is voor jou niet hetzelfde als voor mij!

Hoe ken jij mijn...?

Hoe kan jij nu hetzelfde voelen?

Ik voel verdriet om diegene die ik heb gekend, lief had, mijn leven meedeelden.

We huilen en hebben allemaal wel eens verdriet, maar zeg nooit dat je mijn gevoel van verdriet kent

dat is gelogen!

Doorheen dit leven moet ik ‘dit’ verlies dragen, niet dat van jou, dat verlies is mij onbekend.

Net dat onbekende, maakt ons uniek en verschillend.

Wat jij zegt bestaat niet.

Het is een andere weg die ik insla.

Zelfs de tranen zijn niet hetzelfde!

Ik huil voor andere dingen als jij.

Zeg niet: ‘ ik begrijp je.’

Hoe lief je het ook meent, zoiets begrijpen kan je niet.

Ik huil om andere dingen als jij.

Ik verloor iets heel anders dan jij.

Ze zeggen :’ ik ken dat gevoel, ik heb hetzelfde meegemaakt’.

Dat is gelogen!

-Usha Gaethofs-

Carpé diem  
Een nieuwe  
Een nieuwe dag  
Een nieuwe dag die  
Een nieuwe dag die ik  
Een nieuwe dag die ik beleef  
Een nieuwe dag die ik beleef zonder jou,  
Een nieuwe dag die ik beleef zonder jou, toch  
Een nieuwe dag die ik beleef zonder jou, toch een  
Een nieuwe dag die ik beleef zonder jou, toch een glimlach,  
Een nieuwe dag die ik beleef zonder jou, toch een glimlach, want  
Een nieuwe dag die ik beleef zonder jou, toch een glimlach, want het  
Een nieuwe dag die ik beleef zonder jou, toch een glimlach, want het is  
Een nieuwe dag die ik beleef zonder jou, toch een glimlach, want het is dankzij  
Een nieuwe dag die ik beleef zonder jou, toch een glimlach, want het is dankzij jou  
Een nieuwe dag die ik beleef zonder jou, toch een glimlach, want het is dankzij jou dat  
Een nieuwe dag die ik beleef zonder jou, toch een glimlach, want het is dankzij jou dat ik  
Een nieuwe dag die ik beleef zonder jou, toch een glimlach, want het is dankzij jou dat ik hier  
Een nieuwe dag die ik beleef zonder jou, toch een glimlach, want het is dankzij jou dat ik hier ben.

-Usha Gaethofs-

Kom terug

‘Kom terug.’

Als ik die woorden eens zo zacht kon zeggen  
dat niemand ze kon horen, dat niemand zelfs kon denken  
dat ik ze dacht...

en als iemand dan terug zou zeggen  
of desnoods alleen maar terug zou denken,  
op een ochtend:

‘Ja.’

-Toon Tellgen-

## Luisteren naar herinneringen

Muziek is van alle tijden en kan voor vele situaties gebruikt worden, bijvoorbeeld bij een rouwproces. In de V-box vind je een uiteenlopende liedjeslijst. Deze lijst wordt niet in leeftijden gedeeld aangezien het een subjectief gegeven is.

Muziek heeft een emotionele werking op ons. De teksten en melodieën zorgen ervoor dat we ons in een bepaalde toestand begeven. Het kan emoties aanwakkeren en we kunnen er onze gevoelens in kwijt. Muziek kan de leegte opvullen. Deze liedjeslijst is een keuze van mogelijke algemene rouwliedjes. Daarnaast kan natuurlijk steeds met liedjes gewerkt worden die een persoonlijke betekenis hebben voor de rouwende. Zo vormen liedjes die de overledene graag hoorde een middel om een stap dichterbij te komen bij de overleden persoon. Door te luisteren naar de gekozen liedjes kunnen er herinneringen opgehaald worden en kan er kracht uitgeput worden om verder te gaan.

### Opdracht 1:

Laat de jongeren zelf muziek meebrengen of kies liedjes uit de lijst.

Bespreek het zelf gekozen nummer door de rouwende en stel (eventueel) volgende vragen:

- Welke muziek hoor je zelf graag?
- Waarom heb je dit lied gekozen?
- Wat spreekt je aan in de liedjestekst?
- Wat roep deze liedjestekst bij jou op?
- Aan wie of wat denk je als je deze muziek hoort?

### Opdracht 2:

Zet een rustig nummer op en laat de muziek zijn werk doen. Soms zijn woorden overbodig en kan muziek de stilte doorbreken.

### Opdracht 3:

Print een liedjestekst uit ( makkelijk te vinden op het internet door in de balk zanger(es)/band en titel in te geven(Google)). Laat de leerling de woorden/zinnen aanduiden die hij of zij herkent of aangrijpt. Bespreek ze daarna samen. (Dit kan ook klassikaal gedaan worden.)

Rouwliedjes

Liedje:	Hou me vast
Zanger/zangeres/ <a href="#">band</a>	Volumia
Korte samenvatting	Voor wie je mist.

Liedje:	afscheid
Zanger/zangeres/ <a href="#">band</a>	Volumia
Korte samenvatting	Het loslaten van iemand bijzonder voor altijd.

Liedje:	Afscheid van een vriend
Zanger/zangeres/ <a href="#">band</a>	Clouseau
Korte samenvatting	Afscheid nemen

Liedje:	Afscheid nemen bestaat niet.
<a href="#">Zanger/zangeres/band</a>	Marco Borsato
Korte samenvatting	De pijn om iemand te moeten laten gaan.

Liedje:	Dat ik je mis
Zanger/ <a href="#">zangeres/band</a>	Maaïke Ouboter
Korte samenvatting	Geschreven voor haar overleden ouders.

Liedje: titel	Ben ik je nu al kwijt
<a href="#">Zanger/zangeres/band</a>	Marco Borsato
Korte samenvatting	verlies

Liedje: titel	Regenboog
Zanger/zangeres/ <a href="#">band</a>	Spring
Korte samenvatting	Verliezen van iemand die doodop was

Liedje: titel	Stole
Zanger/ <a href="#">zangeres/band</a>	Kelly Rowland
Korte samenvatting	Zelfmoord en onverwachte dood

Liedje: titel	Droog je Tranen
Zanger/zangeres/ <a href="#">band</a>	Clouseau
Korte samenvatting	Iemand midden in een rouwproces

Liedje: titel	Tears In Heaven
Zanger/zangeres/band	Eric Clapton
Korte samenvatting	Herdenken

Liedje: titel	Angel
Zanger/zangeres/band	Sarah McLachlan
Korte samenvatting	Herdenken

Liedje: titel	Candle in Wind
Zanger/zangeres/band	Elton John
Korte samenvatting	overledene

Liedje: titel	Afscheid nemen bestaat niet
Zanger/zangeres/band	Marco Borsato
Korte samenvatting	Verlies leren aanvaarden

Liedje: titel	One Word
Zanger/zangeres/band	Anouk
Korte samenvatting	

Liedje: titel	Alive
Zanger/zangeres/band	Natalia
Korte samenvatting	Verlies van een vader

Liedje: titel	If You Could See Me Now
Zanger/zangeres/band	The Script
Korte samenvatting	Verlies ouders

Liedje: titel	If I Needed You
Zanger/zangeres/band	The Broken Circle Breakdown Bluegrass Band
Korte samenvatting	Verlies van een kind

Liedje: titel	The Lonely
Zanger/zangeres/band	Christina Perri
Korte samenvatting	eenzaamheid

Liedje: titel	Everytime we touch (slow)
Zanger/zangeres/ <b>band</b>	Cascada
Korte samenvatting	herdenken

Liedje: titel	Oceans (Acoustic)
Zanger/zangeres/ <b>band</b>	Milk Inc
Korte samenvatting	herdenken

Liedje: titel	What Hurts The Most
<b>Zanger</b> /zangeres/ <b>band</b>	Rascal Flatts
Korte samenvatting	Afscheid leren nemen/aanvaarden

Liedje: titel	Nothing Else Matters
Zanger/zangeres/ <b>band</b>	Metallica
Korte samenvatting	Liefdesnummer

Liedje: titel	Because Of You
Zanger/ <b>zangeres</b> / <b>band</b>	Kelly Clarkson
Korte samenvatting	Blijven geloven in

Liedje: titel	May it be
Zanger/zangeres/ <b>band</b>	Enya
Korte samenvatting	Verlies van

Liedje: titel	Je hebt een vriend
Zanger/zangeres/ <b>band</b>	K3
Korte samenvatting	Er niet alleen voor staan. ( klinkt misschien kinderachtig, maar de tekst is héél mooi.)

Liedje: titel	When you believe
Zanger/ <b>zangeres</b> / <b>band</b>	Mariah Carey feat Whitney Houston
Korte samenvatting	Blijven geloven in jezelf en het leven



Liedje: titel	I'll Be Missing You
Zanger/zangeres/band	Puff Daddy
Korte samenvatting	Missen van...

Liedje: titel	Sweet Goodbyes
Zanger/zangeres/band	Krezip
Korte samenvatting	Afscheid nemen van...

Liedje: titel	Everywhere
Zanger/zangeres/band	Michelle Branch
Korte samenvatting	Je voelt de overledene nog overal

Liedje: titel	Nine Million Bicycles
Zanger/zangeres/band	Katie Melua
Korte samenvatting	Een liefdesnummer, van iemand houden tot het einde

Liedje: titel	Ik hou van jou zonder meer
Zanger/zangeres/band	Yasmine
Korte samenvatting	Voor de overleden partner

Liedje: titel	When you say nothing at all
Zanger/zangeres/band	Ronan Keating
Korte samenvatting	Liefdesnummer,

Liedje: titel	No Regrets
Zanger/zangeres/band	Dappy
Korte samenvatting	Geloven in jezelf

Liedje: titel	If I Could Turn Back The Hands Of Time
Zanger/zangeres/band	R. Kelly
Korte samenvatting	Het proberen te aanvaarden van de dood, moeilijk verloop

Liedje: titel	I'll See You Again
Zanger/zangeres/band	Westlife
Korte samenvatting	Ooit weerzien van...

Liedje: titel	Wish You Were Here
Zanger/zangeres/band	Avril Lavigne
Korte samenvatting	Verlangen naar

Liedje: titel	When You're Gone
Zanger/zangeres/band	Avril Lavigne
Korte samenvatting	Iemand die uit het leven van een persoon stapt ( iemand afwijzen, iemand verliezen)

Liedje: titel	All of Me
Zanger/zangeres/band	John Legend
Korte samenvatting	liefdesnummer

Liedje: titel	Here Without You
Zanger/zangeres/band	3 Doors Down
Korte samenvatting	Leven zonder...

Liedje: titel	The day after tomorrow
Zanger/zangeres/band	Saybia
Korte samenvatting	Nog iemand dichtbij zich voelen

Liedje: titel	Why
Zanger/zangeres/band	Rascal Flatts
Korte samenvatting	Waarom verlies ik jou ?

Liedje: titel	The One That Got Away
Zanger/zangeres/band	Katy Perry
Korte samenvatting	Iemand op een tragische manier verliezen

Liedje: titel	Walk On Water Acoustic
Zanger/zangeres/band	Milk Inc
Korte samenvatting	Proberen om dichterbij de overledene te komen

Liedje: titel	Still with me
Zanger/zangeres/band	Natalia
Korte samenvatting	Iemand hier proberen te houden, terwijl die dood is

Liedje: titel	Truly Madly Deeply
Zanger/zangeres/ <b>band</b>	Savage Garden
Korte samenvatting	Intens houden van

Liedje: titel	Halo
Zanger/ <b>zangeres</b> /band	Beyoncé
Korte samenvatting	Dichtbij voelen

Liedje: titel	No one
Zanger/ <b>zangeres</b> /band	Alicia Keys
Korte samenvatting	Blijven geloven in

## 12- 13 jaar

## 14- 15jaar

## 16-18 jaar

Boeken zijn een intensievere manier om mee te werken. Er wordt van de rouwende een leesinspanning gevraagd. Dit kan soms te moeilijk zijn. Geef daarom de leerling zelf de keuze om een boek te lezen.

Opdracht 1:

Identificatie met de personages uit het boek. Dit kan dan samen besproken worden. (Dit kan ook klassikaal gebeuren. Wanneer je een dit soort thema's wil aankaarten, kan je de klas allemaal hetzelfde boek laten lezen, daarna kan er in kringvorm een klasgesprek uit voortkomen.)

Opdracht 2:

Je kan als school of leerkracht ( eigen keuze) een rouwdagboek cadeau doen. In de onderstaande lijst vind je er enkele terug. Je herkent ze door de 'X'.

Opdracht 3:

Lees als leerkracht zelf klassikaal stukjes uit het boek voor. Bespreek ze daarna met de klas of de rouwende.

Opdracht 4:

Laat verschillende leerlingen in de klas citaten uit het boek voorlezen. Laat ze dit op een expressieve manier doen.

Hieronder vind je een lijst van alle boeken:


<p><b>Titel:</b> Wat nooit verloren gaat</p> <p><b>Auteur:</b> Leefsleutels</p> <p><b>Samenvatting:</b></p> <p>Dit dagboek voor jongeren over sterven en leven kan individueel aangekocht worden voor rouwende jongeren als ondersteuning, als troostend geschenk. Voor leerkrachten kan het echter tal van ideeën aanbrenge om iedereen een eigen dagboek te laten maken. Een dagboek is persoonlijk en is een trouwe bondgenoot, een veilige plek. Daarin iets neerpennen kan louterend werken gezien het verdriet woorden krijgt. Praten is één manier, schrijven een andere. De jongere kan daarover iets vertellen als hij of zij dat zelf wil.</p> <p><b>X</b></p>	
<p><b>Titel:</b> Een zakboekje voor jongeren</p> <p><b>Auteur:</b> Riet Fiddelaers-Jaspers</p> <p><b>Samenvatting:</b></p> <p>Basisinformatie voor jongeren die iemand door de dood verloren zijn. Aan de achterzijde kunnen de jongeren een vriend, vriendin, leraar van school of iemand anders iets aardigs laten schrijven.</p>	
<p><b>Titel:</b> Kun je de dood ook groeten?</p> <p><b>Auteur:</b> Riet Fiddelaers-Jaspers</p> <p><b>Samenvatting:</b></p> <p>In dit boek vind je verzamelde gedichten geschreven door bekende dichters speciaal voor kinderen en jongeren. De teksten gaan over de dood van ouder, broer of zus, van een oma of opa, van dieren en van een vriend of vriendin. Verder zijn gedichten opgenomen over de eigen dood en over gevoelens bij een verlies, zoals verdriet, boosheid, angst en verwarring. Ook troosten komt aan bod. De bundel eindigt met gedichten over de dood zelf.</p>	

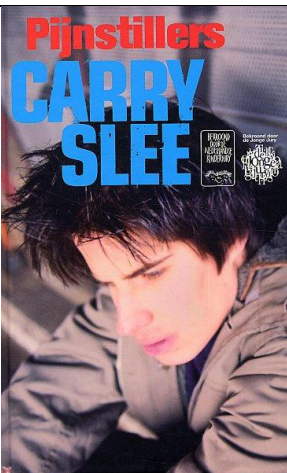
<p><b>Titel:</b> Rabarber</p>	
<p><b>Auteur:</b> Ton Honig</p>	
<p><b>Samenvatting:</b>                  Sara had het niet verwacht. Dat mama opnieuw kanker heeft, begint na vier maanden te wennen. Iedereen in huis doet weer de alledaagse dingen. Even lijkt het goed te gaan maar mama moet toch weer naar het ziekenhuis en komt dan thuis om dood te gaan. Sara kan zich moeilijk concentreren op school, haar oudere zus Jessie vlucht haar kamer in en Raoul denkt dat mama doodgaat omdat hij nooit met afdrogen wou helpen.</p>	

<p><b>Titel:</b> Zeven minuten na middernacht</p>	
<p><b>Auteur:</b> Patrick Ness en Siobhan Dowd</p>	
<p><b>Samenvatting:</b>                  Het monster verscheen net na middernacht. Maar het is niet het monster dat Conor verwachtte, het monster uit de nachtmerrie die hij bijna elke nacht heeft gehad sinds zijn moeder ziek werd. Die met de duisternis, de wind en het geschreeuw. Het monster uit zijn achtertuin is anders. Oud. Wild. En hij wil het meest gevaarlijke van alles van Conor, hij wil de waarheid.                  Een aangrijpend verhaal over een puber die om moet gaan met het dreigende verlies van zijn moeder.                  Een ontroerend verhaal voor jong en oud, over verlies en loslaten.</p>	

<p><b>Titel:</b> Waar ben je nu, zie jij me nog?</p>	
<p><b>Auteur:</b> Riet Fiddelaers-Jaspers</p>	
<p><b>Samenvatting:</b>                  In dit boek staan verhalen en gedichten over afscheid die het sprokkelvrouwtje verzameld heeft. Ze kunnen worden gebruikt bij afscheidsdiensten, in de klas of om thuis voor te lezen. Of, voor wie zelf wil schrijven, als inspiratiebron.                  Riet Fiddelaers-Jaspers (1953) schreef veel boeken voor en over kinderen en rouw. Zij zorgde ervoor dat de verhalen en gedichten van het sprokkelvrouwtje in dit boek terecht kwamen.</p>	

<p><b>Titel:</b> Ben je hier of ben je daar?</p>	
<p><b>Auteur:</b> Riet Fiddelaers-Jaspers</p>	
<p><b>Samenvatting:</b>                  Dit boek is gemaakt voor jou. Jij hebt iemand verloren om wie je veel geeft of die je goed kende. Het verdriet gaat niet zomaar over en je hebt er ook niet altijd zin in om er over te praten. Soms wil je je gewoon terugtrekken met je verdriet. Dan is het fijn om dit werkboek te hebben. Je kunt je gevoelens er in kwijt, je herinneringen er in vastleggen, er troost in zoeken op de momenten die jou uitkomen. Het is een boek helemaal voor jezelf maar als je dat wilt kun je het ook aan iemand anders laten lezen. Soms is dat gemakkelijker dan er over praten.</p> <p><b>X</b></p>	

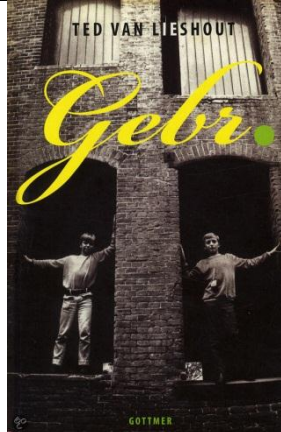
<p><b>Titel:</b> Herinneringen aan jou</p>	
<p><b>Auteur:</b> Elma van Vliet</p>	
<p><b>Samenvatting:</b>                  Schrijven over een dierbare die je bent verloren is niet makkelijk. Dit nieuwe boek van Elma van Vliet helpt je daarbij. Door antwoord te geven op de vragen schrijf je je eigen, persoonlijke verhaal. Er is ruimte voor foto's, extra verhalen en herinneringen, en voor familie en vrienden zijn er aparte bladzijdes. Door het schrijven van dit boek worden kostbare herinneringen aan een overleden dierbare vastgelegd en ontstaat er een uniek document om voor altijd te bewaren.  <b>X</b></p>	


<p><b>Titel:</b> Pijnstillers</p>	
<p><b>Auteur:</b> Carry Slee</p>	
<p><b>Samenvatting:</b>                  Dit uitstekend en vlot leesbaar jeugdboek werd bekroond door de Nederlands kinderjury.                  De moeder van Casper wordt ziek en sterft. De lezer wordt ondergedompeld in de leefwereld van de jongere, zijn ervaringen op school, de relatie met zijn vrienden en hoe dit gekleurd wordt door zijn beleving rond de ziekte en het sterven van zijn moeder en de gepaard gaande verwarrende gevoelens, eigen aan deze leeftijd.                   Soms lijkt het onverenigbaar, maar Casper ervaart ook hoe de alledaagse dingen hem een houvast bieden in deze verwarrende en angstige periode in zijn leven.                   Ondanks de dood van zijn moeder gaat het leven verder en leert hij dit een plaats te geven.                  Dit boek is zeer geschikt voor jongeren, vanaf 12 jaar maar is ook best nog genietbaar voor 16-jarigen die hetzelfde meemaken. Het kan hen tal van herkenningspunten, hoop en troost bieden</p>	



<p><b>Titel:</b> Ik krijg tranen in mijn ogen als ik aan je denk</p>	
<p><b>Auteur:</b> Ineke van Essen</p>	
<p><b>Samenvatting:</b>                  Het boek bevat uitspraken van kinderen en jongeren die hun moeder of vader hebben verloren. Daarom kan dit boek gebruikt worden als herkenningliteratuur voor jongeren die hetzelfde hebben meegemaakt. Herkenningliteratuur kan troostend zijn omdat je je even minder alleen voelt en omdat je blijkbaar niet de enige bent met die nare gevoelens en gedachten.                   Leerkrachten kunnen ook stukjes uit het boek voorlezen als aanzet om oudere kinderen en jongeren te laten nadenken over leven en dood.</p>	

<p><b>Titel:</b> Nooit zal ik stoppen met aan jou te denken...</p>	
<p><b>Auteur:</b> Goverdine Hermans</p>	
<p><b>Samenvatting:</b>                  Ingrijpende gebeurtenissen veranderen het leven van zeven jonge mensen. Zij praten openhartig over hun verdriet, geluk en hoop. En over de liefde.</p>	

<p><b>Titel:</b> Gebr.</p>	
<p><b>Auteur:</b> Ted van Lieshout</p>	
<p><b>Samenvatting:</b>          Een verhaal over een 16-jarige jongen die zijn broer verloren heeft en achteraf in dialoog gaat met zijn broer via het dagboek dat deze heeft nagelaten. Een stil, ontroerend verhaal, teder en vol gevoelens. Geschikt voor jongeren die een dergelijk verlies hebben meegemaakt.</p>	

<p><b>Titel:</b> Zo, nu ben je wees</p>	
<p><b>Auteur:</b> Jojanneke Van Den Bosch</p>	
<p><b>Samenvatting:</b>          Stel. Je bent veertien, je ouders overlijden een paar maanden na elkaar. Een hartinfarct. Agressieve longkanker. Je staat er ineens nagenoeg alleen voor. Wat doe je dan? In wat voor situaties kom je terecht? Hoe groei je op?</p>	

<p><b>Titel:</b> Verder zonder jou</p>	
<p><b>Auteur:</b> Daan Westerink</p>	
<p><b>Samenvatting:</b>          Je bent jong en iemand die je lief is, overlijdt. Alles is ineens anders. Mensen in je omgeving weten niet altijd hoe ze met je moeten omgaan. En zelf aangeven wat je nodig hebt is ook niet makkelijk. Hoe ga je dan verder? 'Verder zonder jou' is het eerste boek waarin alleen de jongeren zelf aan het woord komen. Want wie kan beter vertellen hoe het is om zo jong een dierbare te verliezen? Het is een boek voor jongeren die iemand verloren, of weten dat dit gaat gebeuren, maar ook voor ouders, vrienden en familie, het onderwijs en de gezondheidszorg.</p>	

## 12- 13 jaar

## 14- 15jaar

## 16-18 jaar

Films zijn erg in trek bij de jongeren de dag van vandaag. Films kunnen het thema ‘verlies en de dood’ bespreekbaarder maken. De situaties in de film kunnen herkenbaar zijn en er kunnen emoties opgewekt worden die misschien diep verborgen zaten. Ook met de klas kan dit helpen om open te praten over dit complexe onderwerp.

### Opdracht 1:

Bekijk klassikaal de film. Bespreek daarna in de klas de personages en de situatie. Probeer in groepjes in de huid te kruipen van de personages. Maak dan zelf een gelijkaardig verhaal of speel enkele scènes van de film na, maar geef er een nieuwe wending aan.




### Opdracht 2:

Geef de leerling de tijd om een dvd uit te kiezen. De films vind je meestal in de bibliotheek. Spreek een datum af en zorg dat je allebei de film gezien hebt. Je kan nu samen een gesprek starten. Op de volgende pagina, vind je een lijst met vragen die je kan stellen. Er is een antwoorderkader voorzien, maar je kan ze gerust mondeling bespreken of samen op een apart blad neerschrijven. (De lijst kan je ook bij opdracht 1 van hierboven gebruiken.)

**Vragenlijst bij de film:**

vragen	antwoorden
Welk personage sprak je het meeste aan?	
Was de situaties herkenbaar?	
Wat vind je van de film?	
Kun jij jezelf vergelijken met een personage?	
Hoe zou jij reageren in zijn/haar situatie?	
Wat vond je het mooiste moment in de film?	
Zou je de film aanraden aan lotgenoten?	
Heb je emoties getoond tijdens het kijken van de film?	
Zou je hem nog eens bekijken?	

Hieronder vind je een lijst van alle films:

<p><b>Titel:</b> Buitenspel</p>	
<p><b>Regisseur:</b> Jan Verheyen</p>	
<p><b>Jaar:</b> 2005</p>	
<p><b>Samenvatting:</b> De 12-jarige Gilles droomt ervan om profvoetballer te worden en als Rode Duivel in het Koning Boudewijnstadion te spelen. Vader Bert steunt Gilles door dik en dun: hij is niet alleen Gilles' trouwste supporter, maar ook zijn persoonlijke trainer. Maar dan, totaal onverwacht, sterft Bert en het leven van Gilles stort in elkaar. Niet alleen verliest hij zijn vader, zijn vriend, zijn supporter en zijn trainer, er komen ook nogal wat financiële lijken uit de kast vallen...</p>	

<p><b>Titel:</b> P.S. I Love You</p>	
<p><b>Regisseur:</b> Richard LaGravenese</p>	
<p><b>Jaar:</b> 2007</p>	
<p><b>Samenvatting:</b> Al zijn zij het niet altijd met elkaar eens, Gerry en Holly lijken voor elkaar gemaakt te zijn. Wanneer Gerry komt te overlijden, is Holly ontroostbaar en sluit zichzelf af. Totdat ze een brief in haar post vindt met Gerry's handschrift, die aan haar is geadresseerd. In de brief zegt Gerry dat dit de eerste van in totaal twaalf brieven is, die zij een jaar lang elke maand zal krijgen, en waarin hij haar instructies geeft die zij moet opvolgen. Haar eerste taak: naar buiten gaan en een killer disco outfit kopen. Zo begint voor Holly een jaar vol avonturen, van karaokeavonden met vrienden tot een reis naar Ierland, allemaal zorgvuldig voorbereid door Gerry, en vormgegeven aan de hand van de letters P.S. I love you...</p>	


<p><b>Titel:</b> Ways to Live Forever</p>	
<p><b>Regisseur:</b> Gustavo Ron</p>	
<p><b>Jaar:</b> 2010</p>	
<p><b>Samenvatting:</b>          Sam houdt van feiten. Hij wil alles weten over UFO's en horrorfilms en zeppelins en spoken en wetenschappers, en hoe het voelt om een meisje te kussen. En omdat hij leukemie heeft wil weten hoe het is om dood te gaan. Sam heeft antwoorden nodig op vragen die niemand wil beantwoorden.</p>	

<p><b>Titel:</b> We Bought a Zoo</p>	
<p><b>Regisseur:</b> Cameron Crowe</p>	
<p><b>Jaar:</b> 2011</p>	
<p><b>Samenvatting:</b>          'We Bought a Zoo' is gebaseerd op het waargebeurde verhaal van voormalig Guardian journalist Benjamin Mee (Matt Damon) die na de dood van zijn vrouw een vervallen dierentuin op het Amerikaanse platteland koopt van zijn laatste spaargeld. Het opknappen van de dierentuin gaat gepaard met enige hindernissen en ook privé komt er het één en ander om de hoek kijken.</p>	


<b>Titel:</b> Angel Dog	
<b>Regisseur:</b> Robin Nations	
<b>Jaar:</b> 2011	
<p><b>Samenvatting:</b>          Een hond genaamd Cooper overleeft als enige van zijn gezin een verschrikkelijk auto-ongeluk. Jake, een echte gezinsman, verliest bij hetzelfde ongeluk zijn vrouw en kinderen. Jake is geen hondemens en is daarom boos en wrokkig, alleen al omdat de hond het heeft overleefd. Echter, naarmate de tijd verstrijkt, bouwt Jake een band op met Cooper en is dit het enige wat hem 's ochtends het bed uit krijgt en zijn leven weer zin geeft na zijn tragisch verlies.</p>	

<b>Titel:</b> Hachiko	
<b>Regisseur:</b> Lasse Hallström	
<b>Jaar:</b> 2009	
<p><b>Samenvatting:</b>          Hachiko is een trouwe hond die dagelijks zijn baas naar het station brengt en vervolgens weer opwacht. Maar als zijn baas op een dag niet terugkomt, komt Hachiko negen jaar lang op hetzelfde tijdstip naar het station om op zijn baas te wachten. Tijdens zijn zwerftochten op het station en door de omgeving komt hij in contact met omwonenden en werknemers..</p>	

<b>Titel:</b> Big Fish	
<b>Regisseur:</b> Tim Burton	
<b>Jaar:</b> 2003	
<p><b>Samenvatting:</b>                  Will Bloom is de ongeloofwaardige verhalen over de avonturen van zijn vader Ed grondig beu. Een ruzie over Eds legendarische levensloop op de avond van zijn huwelijk zorgt er zelfs voor dat Will drie jaar lang niet meer met zijn vader praat. Wanneer hij echter ontdekt dat zijn vader terminaal ziek is en niet lang meer te leven heeft, keert Will terug naar huis. Hij is vastberaden de échte Ed Bloom te leren kennen. Door al diens fantasierijke verhalen onder de loep te nemen, probeert Will het leven van zijn vader in kaart te brengen en de feiten van de mythes te onderscheiden.</p>	


<b>Titel:</b> Save the Last Dance	
<b>Regisseur:</b> Thomas Carter	
<b>Jaar:</b> 2001	
<p><b>Samenvatting:</b>                  Sara groeit op in een stadje in Illinois. Ze is dol op ballet en droomt ervan ooit aan de befaamde Juilliard School te studeren. Wanneer haar moeder omkomt bij een verkeersongeval moet Sara haar grootse toekomstplannen echter opbergen en ze trekt in bij haar vader, Roy, een muzikant uit Chicago, die jaren geleden vrouw en kind heeft verlaten. Zo belandt Sara in een voor haar totaal onbekende multiraciale en multiculturele schoolomgeving. Aanvankelijk heeft ze het moeilijk om het overlijden van haar moeder te verwerken. Maar spoedig vindt ze soelaas bij de kleurlinge Chenille, een tienermoeder en oudere zus van de knappe en begaafde danser Derek, die Sara in de hip-hop cultuur inwijdt.</p>	

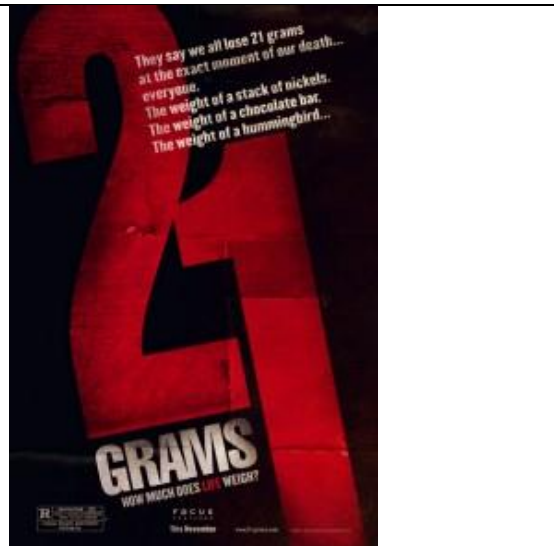



<b>Titel:</b> Het Vonnis	
<b>Regisseur:</b> Jan Verheyen	
<b>Jaar:</b> 2013	
<b>Samenvatting:</b> Als de moordenaar van zijn vermoordde vrouw door een procedurefout wordt vrijgelaten, slaan bij Luc Segers (Koen De Bouw) de stoppen door. Hij neemt het recht in eigen handen, en zal zich daarna meten met de rechtsstaat die hem in de steek heeft gelaten.	

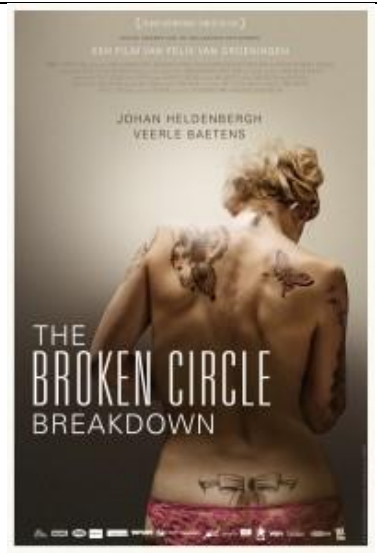
<b>Titel:</b> Seven Pounds	
<b>Regisseur:</b> Gabriele Muccino	
<b>Jaar:</b> 2008	
<b>Samenvatting:</b> Om zijn verleden dat hem kwelt achter zich te laten besluit Ben Thomas (Will Smith) zeven onbekende mensen een helpende hand toe te steken en zo hun levens drastisch te veranderen. Eén daarvan is Emily Posa (Rosario Dawson), een aantrekkelijke, levenslustige vrouw die kampt met een hartkwaal en een belastingschuld. Terwijl Ben haar helpt met grote en kleine klusjes, ontdeelt zijn eigen kille hart. Maar hun ontluikende liefde maakte geen onderdeel uit van zijn grote plan...	

<b>Titel:</b> Tot altijd	
<b>Regisseur:</b> Nic Balthazar	
<b>Jaar:</b> 2012	
<b>Samenvatting:</b> 'Tot Altijd' is gebaseerd op het echte verhaal van Mario Verstraete, de jonge politicus met MS die vocht voor de Belgische euthanasiewetgeving die hij uiteindelijk als eerste zou gebruiken. Dit is het verhaal van het bonte gezelschap dat hem hielp naar leven en dood, zijn beste vriend die dokter was, en de vrouw tussen hen in.	

<p><b>Titel:</b> Adem</p>	
<p><b>Regisseur:</b> Hans Van Nuffel</p>	
<p><b>Jaar:</b> 2010</p>	
<p><b>Samenvatting:</b>          'Adem' vertelt het verhaal van Tom en Lucas, twee broers die lijden aan een genetische ziekte die hun longen langzaam sloopt. Tom worstelt met zijn korte levensverwachting, maar in het ziekenhuis ontmoet hij Xavier, een kerel die lijdt aan dezelfde ziekte maar die zich gedraagt als een atleet. Zijn levenslust straalt af op Tom. Xavier is een onverbeterlijke optimist, zelfs wanneer zijn lief Anneleen hem laat zitten. Tom valt op zijn beurt voor de eigenninnige Eline die al maanden in een quarantaine kamer zit. Ze kunnen elkaar niet aanraken maar toch beginnen ze een romance...</p>	

<p><b>Titel:</b> 21 Grams</p>	
<p><b>Regisseur:</b> Alejandro González Iñárritu</p>	
<p><b>Jaar:</b> 2003</p>	
<p><b>Samenvatting:</b>          Een vreemd ongeluk brengt een ernstig zieke wiskundige (Paul), een rouwende moeder (Christina) en een herboren ex-gevangene (Jack) samen in een verhaal dat hun emotioneel en fysiek beladen levens toont. Hoewel ze elkaar niet kennen, wordt het trio onherroepelijk verstrengeld in een mix van liefde, verlossing en obsessie.</p>	

<p><b>Titel:</b> Rabbit Hole</p>		
<p><b>Regisseur:</b> John Cameron Mitchell</p>		
<p><b>Jaar:</b> 2010</p>		
<p><b>Samenvatting:</b>          Het leven van een gelukkig echtpaar wordt verwoest als hun 4-jarig zoontje na een tragisch verkeersongeval sterft. Compleet verscheurd door verdriet gaan ze op zoek naar verlossing om hun levensgeluk te hervinden.</p>		

<p><b>Titel:</b> The Broken Circle Breakdown</p>		
<p><b>Regisseur:</b> Felix Van Groeningen</p>		
<p><b>Jaar:</b> 2012</p>		
<p><b>Samenvatting:</b>          'The Broken Circle Breakdown' vertelt de intense love story tussen Elise (28) en Didier (36). Zij heeft haar eigen tattoo-shop, hij is een Vlaamse cowboy die banjo speelt in een bandje. Het is liefde op het eerste gezicht... al zijn de verschillen groot. Water en vuur, totaal verschillend maar toch perfect verenigbaar. De geboorte van dochtertje Maybelle maakt hun geluk compleet. Tot het noodlot keihard toeslaat en Maybelle sterft. Didier verliest zich in woede, Elise zoekt troost.</p>		

<b>Titel:</b> Restless	
<b>Regisseur:</b> Gus Van Sant	
<b>Jaar:</b> 2011	
<b>Samenvatting:</b> 'Restless' vertelt het verhaal van de terminaal zieke Annabel (Mia Wasikowska), die verliefd wordt op een jongen die ervan houdt om zoveel mogelijk begrafenissen bij te wonen. Deze jongen heeft ook een vriend, die alleen hij maar ziet; de geest van een Japanse kamikazepiloot uit de Tweede Wereldoorlog.	

<b>Titel:</b> Dragonfly	
<b>Regisseur:</b> Tom Shadyac	
<b>Jaar:</b> 2002	
<b>Samenvatting:</b> Dr. Joe Darrow is een gerespecteerd hoofd van een eerste hulp afdeling. Wanneer zijn vrouw Emily omkomt tijdens een medische missie in Venezuela stort Joe zich volledig op zijn werk. Hij raakt er van overtuigd dat Emily met hem in contact probeert te komen door middel van de bijna-dood ervaringen van zijn patiënten. De mysterieuze libelles die hem achtervolgen herinneren hem aan haar.	

<b>Titel:</b> The Five People You Meet in Heaven	
<b>Regisseur:</b> Lloyd Kramer	
<b>Jaar:</b> 2004	
<b>Samenvatting:</b> Eddy, een oorlogsveteraan en onderhoudswerker, sterft op zijn 83e verjaardag terwijl hij een jong meisje probeert te redden. Wanneer hij wakker wordt in het hiernamaals, heeft hij met vijf verschillende mensen een ontmoeting. Deze personen zijn op een bepaalde manier verbonden geweest met zijn bestaan. Via deze weg wordt Eddy geholpen om de betekenis van zijn leven te begrijpen.	

<b>Titel:</b> Er komt een vrouw bij de dokter	
<b>Regisseur:</b> Reinout Oerlemans	
<b>Jaar:</b> 2009	
<p><b>Samenvatting:</b>                  Stijn is een rijke, knappe maar egoïstische carrièreman. Hij heeft een liefdevol huwelijk met Carmen en een dochter. Door zijn enthousiast en tomeloze karakter gaat hij vaak vreemd, Carmen vergeeft hem dit keer op keer. Het noodlot staa toe en Carmen lijdt aan borstkanker. Stijn steunt haar, maar zoekt zijn toevlucht bij Roos zijn minnares. Carmen kan de pijn niet meer dragen en na een immens lange lijdensweg besluit ze om euthanasie te plegen.</p> <p><u>Deze film is eigenlijk meer geschikt voor 18 plus door de vele erotische scènes.</u></p>	

<b>Titel:</b> Love Liza	
<b>Regisseur:</b> Todd Louiso	
<b>Jaar:</b> 2002	
<p><b>Samenvatting:</b>                  Wilson's vrouw, Liza, heeft zelfmoord gepleegd en heeft Wilson radeloos achtergelaten. Onder zijn kussen vindt hij haar afscheidsbrief. Hij is te bang om de brief te openen en zoekt zijn vlucht in benzine snuiven en radiografisch bestuurbare vliegtuigen. Langzaam maar zeker zakt hij verder af en raakt vervreemd van de wereld.</p>	

## Evaluatieformulier

Graag nodig ik je uit om je mening over de V-box mee te delen. Zo kan de rouwkoffer indien nodig aangepast/verbeterd worden naar de noden van de gebruiker(s).

De V-box:	In orde: (plaats een <b>X</b> )	Eventueel aan te passen:
is praktisch in gebruik.		
is goed gestructureerd .		
is neutraal ( geen aanstootgevende teksten of opdrachten die verwijzen naar religie).		
heeft doelgerichte opdrachten die helpen bij het verwerkingsproces.		
Eventuele andere opmerkingen:		